

JAAARVERSLAG 2010

DEEL 1: Woord vooraf

Er was het voorbije jaar meer aandacht voor de alcohol- dan voor de drugproblematiek. Alcohol kon de media-aandacht behouden met enkele wetsvoorstellen en wetswijzigingen die het maatschappelijk debat aanscherpen en een groter draagvlak creëren waarin alcoholgebruik en -problemen bespreekbaar blijven. Voor illegale drugs blijft de belangstelling eerder beperkt tot enkele marginale fenomenen en nieuwe trends, die door de media-aandacht eerder contraproductief werken, want aantrekkelijk worden voor jonge experimenteerders. Toch is de media (naast andere) een belangrijke partner om voor dit thema een maatschappelijk draagvlak te vinden,... En de media blijft ons kennen als partner met 124 vragen in 2010.

De DrugLijn werd in 2010 verder uitgebouwd als hét aanspreekpunt voor de algemene bevolking. Meer nog dan vroeger centraliseert de DrugLijn de communicatie naar specifieke doelgroepen en over alle thema's waarmee VAD begaan is. De vernieuwde website is meer dan ooit de draaischijf van deze communicatie. Een nieuwe huisstijl moet zorgen voor een grotere herkenbaarheid van onze communicatie via de DrugLijn. In 2010 zetten we onze zoektocht naar extra middelen verder om chatten met de DrugLijn te kunnen aanbieden en hierdoor een jonger publiek aan te trekken, weliswaar nog zonder succes.

Uitstellen van de beginleeftijd was een centraal thema in de werking van 2010. Het is een belangrijke doelstelling omwille van de veel grotere kwetsbaarheid van jongeren voor de negatieve effecten van middelenmisbruik en het is evenzeer een belangrijk statement om niet-gebruik (zeker op jonge leeftijd) als sociale norm te bevestigen. De jarenlange communicatie over de noodzakelijke leeftijdsgrens van zestien en achttien jaar voor het eerste alcoholgebruik heeft een sterker maatschappelijk draagvlak gecreëerd en uiteindelijk geleid tot een wetswijziging eind 2009. Ook de cijfers van de VAD-leerlingenbevraging bevestigen dat een steeds groter wordende groep jonge leerlingen (tussen twaalf en veertien jaar) geen alcohol drinken. Om de wetswijziging kracht bij te zetten werkten we in samenwerking met de ECAT-steden een pilootproject uit en introduceerden we een succesvol lessenpakket in het basisonderwijs onder de naam 'LOL zonder alcohol'.

Aandacht voor kwetsbare groepen in de samenleving blijft een vast werkpunt van VAD. Kwetsbare jongeren vormden de rode draad doorheen de jaarlijkse VAD-studiedag en ook via initiatieven voor kinderen van ouders met een alcoholprobleem (info- en doeboekjes 'als je ouder drinkt') en een eerste ondersteuningsaanbod voor jongeren met een mentale beperking (reeks 'zonder boe of bah') richtten we ons specifiek naar deze groepen. Ook via de ondersteuningsinitiatieven naar de bijzondere jeugdzorg en de welzijnssector

willen we de aandacht voor kwetsbare groepen en middenmisbruik versterken.

Zelfhulp werd in het voorbije jaar extra onder de aandacht gebracht, met een bundeling aan zelfhulpboekjes en ondersteunend materiaal voor kinderen, partners en ouders van gebruikers. Daarnaast werd de aandacht gevestigd op de online zelfhulp (van screening over informatieverstrekking tot zelfhulp in het project 'hoeveel is te veel') en werd de link gelegd met de zelfhulpgroepen en andere (online)initiatieven van onze leden en partners in het werkveld.

Alles online is een onstuitbare trend en de VAD-site bevat een zeer uitgebreid aanbod aan methodieken, instrumenten en referentiemateriaal voor verschillende sectoren en doelgroepen. Voor bedrijven werd in het kader van CAO-100 een meer uitgebreide ondersteuningssite ww.quado.be uitgewerkt en iDA-web werd als webplatform voor de sector verder uitgebouwd.

De ondersteuning van de hulpverlening voltrekt zich in grote mate via projecten in het kader van het Fonds ter bestrijding van Verslavingen. Kwaliteitsbevordering, 'Richtlijnen voor cliënten met ADHD' en vroeginterventieprojecten (groepswerkingen met jongeren en vertaling van de Assist en korte interventiemethodieken voor de eerstelijns hulpverlening en de welzijnssector) werden in 2010

opgestart en/of verdergezet. In deze projecten wordt in de praktijk steeds samengewerkt met de betrokken sectoren. Het vormingsaanbod naar de hulpverlening blijft een permanent aanbod én succesverhaal.

In enkele Europese projecten (Healthy Nightlife Toolbox en Heroes) werkten we samen met Europese partners enkele vernieuwende methodieken uit naar het uitgaansleven.

De meeste inspanningen en werktijd wordt evenwel besteed aan een permanent aanbod van ondersteuning en kwaliteitsbevordering van alle actoren die in Vlaanderen betrokken zijn bij de preventie en hulpverlening van alcohol- en andere drugproblemen. Het gaat vaak om weinig zichtbaar werk, werk achter de schermen, consult en advies, ondersteuning op maat, vorming, aanwezigheid in netwerken, kwaliteitsbevordering, evaluatie, dossiervorming, ontsluiten van de literatuur, ...

Hiervoor kunnen we rekenen op een team van zeer ervaren medewerkers die zich dag na dag vol enthousiasme en met visie inzetten voor de werking van VAD. Zij zijn het gezicht van VAD in de publieke arena en de grote werkpaarden achter de schermen. Hun inzet is niet steeds zichtbaar voor de buitenwereld en des te meer willen we ze hier zeer expliciet feliciteren voor de realisaties van het voorbije jaar.

Een woord van dank gaat ook naar de enthousiaste inzet van onze vrijwilligers in het documentatiecentrum en op de DrugLijn.

De werking van VAD is niet mogelijk zonder de financiële en morele steun van de Vlaamse minister van Welzijn, volksgezondheid en gezin, met de erkenning van VAD als partner in het Vlaams drugpreventiebeleid. De financiële steun vanuit het Fonds ter bestrijding van verslavingen en de Europese middelen zijn noodzakelijke aanvullingen om onze werking op alle niveaus te kunnen blijven uitvoeren.

Hierbij kunnen we steeds rekenen op de steun van de VAD-leden die de werkervaring en –expertise in de vele projecten en vormingen inbrengen en hierdoor de kwaliteit van de aanpak van de alcohol- en andere drugproblematiek in Vlaanderen mee helpen verbeteren.

Dr. Frieda Matthys
Voorzitter VAD

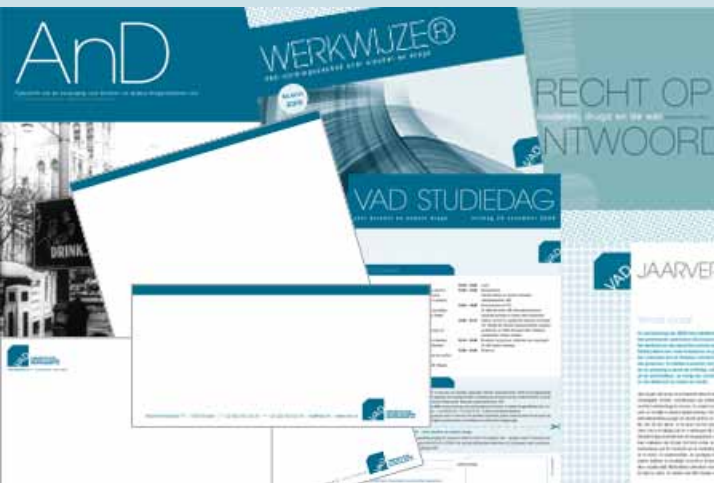
Marijs Geirnaert
directeur VAD

Inhoud

DEEL 1: Woord vooraf.....	1	voor de lagere school	14
Inhoud.....	4	10 jaar VAD-leerlingenbevraging	15
DEEL 2: VAD, de Vlaamse koepelorganisatie voor alcohol- en andere drugs.....	6	Never change a winning team	16
Onze visie	6	Alcohol en cannabis zonder boe of bah	17
De omvang van de alcohol- en andere drugproblematiek	6	'Als je ouder drinkt', info- en doeboekje	18
Preventie van alcohol- en andere drugproblemen	6	VAD-studiedag over jongeren en kwetsbaarheid. 26/11	19
Hulpverlening bij problematisch alcohol- en ander druggebruik ...	6	Gamen: een preventieve kijk en aanpak. Seminarie 19/10	19
Wat doet VAD concreet?	7	Alles online	20
Het VAD-team	7	VAD.be volledig vernieuwd	20
DEEL 3 Enkele toonaangevende thema's in 2010	8	Online aanbod 'Hoeveel is te veel' uitgebreid	21
De DrugLijn	8	'Te veel' bundelt alle zelfhulpinitiatieven in een microsite	21
Skypen met De Druglijn	9	QADO-tools: effectieve instrumenten voor een alcohol- en drugbeleid op het werk	22
Nieuw logo en nieuwe huisstijl voor De DrugLijn	10	iDA-web: uitbreiding van het Vlaamse interactief platform	23
Op weg naar een nieuwe DrugLijnwebsite	10	Gezondheid en welzijn	24
'Best practices' voor Europese drughulplijnen	11	Een alcohol- en drugbeleid op de sociale dienst van het OCMW	24
De behoorlijke onmogelijke DrugLijn-luistertest	11	De bijzondere jeugdzorg aan het woord	24
(Z)onder invloed?		Gokken. Herkennen van en omgaan met gokproblemen bij cliënten in OCMW en CAW. Leidraad	25
Tweede VAD-studiedag over druggebruik in het gezin. 27/03	11	Advies en consult aan ouders met vragen over drugs en druggebruik. Seminarie 06/09	25
Laat begonnen is half gewonnen	13	ASSIST: instrument voor vroeginterventie nu ook in Vlaanderen	26
Aandacht voor de wetwijziging met een wobbler	13	Hulpverlening	27
'LOL zonder alcohol': een educatief pakket	14	Forum verslavingsgeneeskunde	27

Richtlijnen ADHD	27	Europees Waarnemingscentrum voor Drugs en Drugverslaving (EWDD)	38
Vormingen hulpverlening	28	Early Warning System (EWS)	38
Lokaal beleid en uitgaan	29	Een Europese aanpak voor een veilig en gezond uitgaansleven: de Healthy Nightlife Toolbox	38
De Fantmobiel: een blijvend succes	29	HEROES, HHealth & ROad Safety	39
ECAT: de derde generatie	29	Bibliotheek en Brussel centraal	40
Noden van de horeca in kaart gebracht	29	Bibliotheek	40
Cocaïncampagne was geslaagd	30	Brussel centraal	40
DEEL 4 omkadering	31	De kansspelwet	41
Onderzoek	31	Speekseltest in het verkeer	41
Kwantitatief uitgaansonderzoek 2009: synthese van de resultaten	31	Vlaams Actieplan TAD	41
Eerste rapportering resultaten nieuwe Ginger	32	Cijfers en pers	42
Productiefodossier 'Heroïne'	33	Verspreiding en downloads	42
Dossier 'Effectiviteit van zelfhulp'	34	Gesurft	42
Factsheets vervangen 'Cijfers in perspectief'	34	Beantwoord en de wereld in gestuurd	42
Onderzoek, praktijk en beleid gaan in dialoog over onderzoeksnoden	35	Vergaderd	42
Kwaliteitsbevordering	36	Gesproken	42
I-Plan 2.0 nog meer op maat van preventiewerkers	36	Gevormd	42
Evidence-based richtlijnen en meetinstrumenten voor de hulpverlening	36	Updates van publicaties voor het brede publiek	42
Vormingen voor preventie	37	Colofon	43
...op maat van maatschappelijke preventiewerkers	37	Redactie	43
...op maat van maatschappelijke sectoren	37	Contactgegevens	43
Internationale samenwerking	38	Verantwoordelijke uitgever	43
		Links	43

DEEL 2: VAD, de Vlaamse koepelorganisatie voor alcohol en andere drugs

VAD overkoepelt het merendeel van de Vlaamse organisaties die werken rond alcohol, illegale drugs, psychoactieve medicatie en gokken. Vanuit een gezondheids- en welzijnsperspectief wil ze de Vlaamse bevolking in het algemeen en intermediairs in het bijzonder deskundiger maken in het omgaan met alcohol en andere drugs. Dankzij de representativiteit van haar leden is VAD in Vlaanderen het knooppunt van de expertise op het terrein en het aanspreekpunt voor alles wat te maken heeft met alcohol, illegale drugs, psychoactieve medicatie en gokken. VAD telde het afgelopen jaar 78 leden met een specifieke werking in of interesse voor de alcohol- en drugthematiek.

Onze visie

De omvang van de alcohol- en andere drugproblematiek

Alcohol- en andere drugproblemen vormen een belangrijke maatschappelijke problematiek. Het aantal problematische alcoholgebruikers wordt in België geschat op 500.000. Het laatstejaarsgebruik van cannabis bij 17-18-jarigen in Vlaanderen bedraagt in 2008-2009 24%. De gezondheidsenquête (2008) toont aan dat 4% van de Vlaamse bevolking de afgelopen 24 uur een kalmeermiddel heeft genomen. 3% gebruikte de afgelopen 24 uur een slaapmiddel. Van de 75-plussers nam 14% de afgelopen 24 uur een kalmeermiddel en 10% een slaapmiddel.

Preventie van alcohol- en andere drugproblemen

De oorzaken van problemen als gevolg van middelengebruik zijn erg complex en verscheiden. Er bestaat geen eenvoudig of kant-en-klaar recept. Goed geïmplementeerde gestandaardiseerde programma's hebben hun waarde bewezen. Anderzijds is 'werken op maat' essentieel. Als algemene doelstelling willen we problemen als gevolg van middelengebruik voorkomen. Dit houdt in dat individu én samenleving leren omgaan met alcohol en andere drugs. Hieronder verstaan we onder meer dat mensen op een verantwoordelijke manier omgaan met middelen (van niet-gebruik tot schadebeperkend), maar ook dat het thema bespreekbaar is, dat mensen genuanceerd denken over middelengebruik en dat ze op een doordachte en verantwoordelijke manier met middelengebruik in hun omgeving en in de samenleving kunnen omgaan. Afhankelijk van de situatie, worden deze doelstellingen nagestreefd:

- niet-gebruik aanmoedigen;
- experimenteergedrag uitstellen
- verantwoordelijk gedrag bevorderen;
- vroegtijdige aanpak stimuleren;
- schade beperken.

Hulpverlening bij problematisch alcohol- en ander druggebruik

De centrale doelstelling van hulpverlening bij problematisch middelengebruik is het bevorderen van de levenskwaliteit op het vlak van lichamelijke en psychische gezondheid en van sociaal welzijn, met respect voor de autonomie van de cliënt. Om deze doelstelling te bereiken kan een aantal tussendoelen worden geformuleerd, zoals verbetering van de levenskwaliteit, beheersing van het probleem,

bevordering van probleeminzicht en motivatie tot verandering. De finaliteit van hulpverlening kan variëren van schadebeperking over gecontroleerd gebruik tot abstinentie.

Het tijdstip van de interventie, de hulpvraag, de hulpverleningsgeschiedenis, de mogelijkheden en de motivatie van de cliënt bepalen welke interventies het meest aangewezen zijn. Er is dan ook geen standaardbehandeling voorhanden. In de loop van een behandelingsproces hebben verschillende interventies hun plaats, vaak aangeboden door verschillende instanties.

Wat doet VAD concreet?

De pijlers van de VAD-werking zijn: informatieverstrekking (met onder andere De DrugLijn), preventie, hulpverlening, vorming, studie en onderzoek en beleidsvoorbereiding.

Onze kernfuncties zijn de alcohol- en drugthematiek bespreekbaar maken, (inter)sectorale netwerken uitbouwen en een kwaliteitsvolle aanpak van de alcohol- en drugthematiek ondersteunen.

VAD is er voor iedereen: algemene bevolking, intermediairs in de maatschappelijke sectoren, overheid, pers, VAD-leden en andere organisaties die professioneel met preventie en hulpverlening bezig zijn.

Het VAD-team

Marijs Geirnaert (directeur),
Mieke Autrique, Inge Baeten, Ilse Bernaert, Joke Claessens, Mia De Bock, Joachim Deboosere, Else De Donder, Tom Defillet, Annie De Jaeger, Anne De Jaeghere, Patrick Delaere, Ilse De Maeseneire, Nina De Paepe, Katrien Dewaelheyns, Tom Evenepoel, Gilles Geeraerts, Hadewijch Heyvaert, Hilde Kinable, Marie-Claire Lambrechts, Fred Laudens, Paul Lauwers, Kathleen Locus, Nele Maes, Koen Mertens, Kitty Messiaen, David Möbius, Ellen Nies, Daniely Oliveira da Silva, Leo Popa, Kathleen Raskin, Johan Rosiers, Jochen Schrooten, Liesbeth Van Cauwenberghe, Els Vandenberghe, Stefan Vandermeulen, Greet Van Holsbeeck, Saskia Van Lint, Geert Verstuyf, Marc Wauters (stafmedewerkers), Yolande De Meeter, Eric Galin, Christian Van Lint, en het team van DrugLijnbeantwoorders (vrijwilligers).

DEEL 3 Enkele toonaangevende thema's in 2010

De DrugLijn

de druglijn
078 15 10 20
www.druglijn.be

De DrugLijn. Voor alle vragen over drank, drugs, pillen en gokken. Anoniem en objectief.

Bel 078 15 10 20 – ma-vr, 10 u. tot 20 u.

Een gesprek via Skype – ma-vr, 18 u. tot 20 u.

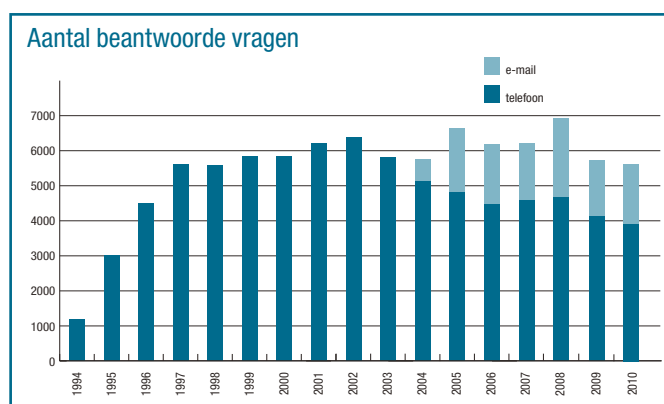
Mail via www.druglijn.be

De DrugLijn is VAD's publieksservice voor alle vragen over alcohol, illegale drugs, psychoactieve medicatie en gokken. Iedereen kan er terecht met informatievragen over drugs zelf, maar ook voor een eerste advies bij problemen, met vragen over hulpverlening en preventie, documentatiemateriaal enzovoort.

Wat in 1994 begon als een telefoonlijn, groeit verder uit tot een informatie- en adviesknooppunt waarin het online aanbod nog steeds aan belang wint. Dat bewijzen het aantal beantwoorde e-mails, de bezoekersaantallen van de website en de in 2010 opgestarte Skype-service. Ook het online vroeginterventieaanbod past naadloos in deze rij. Met deze actuele communicatiemiddelen trachten we nieuwe groepen aan te spreken. Een beknopt overzicht van een jaar beantwoordwerk in cijfers:

Minder bellers, meer e-mails

Nadat een campagne in 2008 voor een ongekende piek zorgde, nam het totale aantal vragen in 2010 verder af. Toch verdient die daling een paar kanttekeningen. Ze was immers veel minder sterk dan het jaar voordien. Bovendien leert de ervaring dat het aantal vragen aan De DrugLijn erg promotiegevoelig is. En in afwachting van een nieuwe huisstijl en website stond de bekendmaking in 2010 op een lager pitje. Tot slot mag niet over het hoofd gezien worden dat het aantal webbezoekers fors toenam. Aangezien het uitgebreide informatieaanbod van de website, naast de telefoonlijn en de e-mailservice, de derde pijler van de DrugLijnwerking vormt, nuanceert dat de daling in het aantal contacten.

Het lijkt erop dat steeds meer mensen online hun gading vinden. Dat illustreert ook het feit dat in het totale aantal vragen voor 2010 enkel het aantal bellers daalde, terwijl het aantal e-mails ten opzichte van 2009 steeg. In 2010 werden 1.803 e-mailvragen beantwoord. Dat zijn er 9% meer dan in 2009. Het aantal telefoongesprekken bedroeg 3.745, ofwel 8% minder. In dat getal is geen rekening gehouden met een vierhonderdtal nepoproepen (grappen, stille bellers, bellers die meteen inhaken).

Het aantal beantwoorde e-mails en telefoongesprekken samen bedroeg 5.548.

Meer gebruikers dan ooit

De DrugLijn is er voor iedereen. Maar in de praktijk neemt de ene doelgroep uiteraard veel meer contact op dan de andere. Zo vormen vrouwen een uitgesproken doelgroep. In 2010 vertegen-

woordigden zij 58%. Toch neemt het aandeel mannen de voorbije jaren stilaan toe. Die evolutie hangt samen met een verschuiving in de doelgroepen. In 2010 was er een duidelijke toename van het aantal gebruikers of ex-gebruikers dat contact nam. Die groep bestaat vooral uit mannen. Gebruikers waren goed voor 31% van alle vragen; in 2008 was dat nog 26%. Die stijging zet zich al een paar jaar door en zorgt ervoor dat gebruikers voor het derde jaar op rij de grootste groep vraagstellers vormen.

Jarenlang vormden ouders de grootste groep, zeker aan de telefoon. Terwijl hun aandeel destijds meer dan 30% van alle bellers bedroeg, was dat in 2010 nog 25%.

Het aantal overige gezins- en familieleden blijft vrij stabiel. Zij vertegenwoordigen bij mailers en bellers een ongeveer even groot percentage, ook al gaat het bij e-mails vaker om jongere partners en gezinsleden.

Steeds meer vragen over alcohol en medicatie

In 2010 kwam in 86% van alle telefoongesprekken en e-mails een of meerdere drugs aan bod. Cannabis is steevast de meest besproken drug. Hij kwam aan bod in 37% van de contacten waarin een drug benoemd werd. Even traditioneel komt alcohol op de tweede plaats (25%). Het percentage vragen over alcohol neemt toe. Dat geldt ook voor psychoactieve medicatie. Het percentage vragen daaromtrent steeg zelfs opvallend: vijf jaar terug (in 2006) bedroeg het nog 9%, in 2010 was dat 15%.

Het is frappant dat De DrugLijn - die op dat vlak haar naam niet echt meeheeft - meer en meer vragen over alcohol en medicatie krijgt. Des te meer omdat het percentage vragen over zowat alle

illegale drugs daalt: zowel voor cannabis, XTC, speed, heroïne, LSD en GHB lagen de percentages lager dan in 2009. Ook cocaïne hoort in dat rijtje. Voor het eerst ooit daalde het percentage vragen over die drug: van 17% in 2009 tot 15% in 2010. Het aantal vragen over medicatie ligt met andere woorden even hoog als dat over cocaïne.

De DrugLijn maakt wegwijs

Een van de kerntaken van De DrugLijn is haar doorverwijsfunctie naar preventie en hulpverlening. In vergelijking met het jaar voordien, kende 2010 een toename van zowel het aantal e-mails als het aantal telefoongesprekken waarin doorverwezen wordt.

In 56% van alle contacten werd doorverwezen naar een of meerdere instanties. In totaal werden 4.126 adressen meegegeven aan 3.011 bellers en mailers. In de praktijk wordt zowel naar zelfhulp, ambulante hulp als naar residentiële settings verwezen.

Meer cijfers en percentages, over wie de lijn contacteert en met welke soort vragen, zijn raadpleegbaar in het jaarverslag van De DrugLijn. Gratis downloadbaar op www.druglijn.be.

Skypen met De Druglijn

De DrugLijn kan men bellen en mailen. Maar in september 2010 ging de lijn van start met een derde contactmogelijkheid: Skype.

Een gesprek via het internet

Waarom Skype? Eerst en vooral is skypen handig. Je raakt er vlot mee aan de slag en de kwaliteit van de verbinding is meestal prima. Wie van Skypegebruiker tot Skypegebruiker belt, heeft bovendien

de druglijn

de druglijn

de druglijn

gratis contact. Voor De DrugLijn is dat een mooi alternatief voor de 078-lijn die niet volledig gratis is. Daarnaast blijkt dat steeds meer bellers contact nemen terwijl ze informatie op www.druglijn.be aan het bekijken zijn. Dankzij Skype vergt het hen slechts een paar muisklikken om meteen ook online een gesprek te voeren.

Hoe gaat het in zijn werk?

Net zoals de telefoon- en e-mailbeantwoording vereist de Skype-service een aantal afspraken of spelregels. Vooral wat betreft de bereikbaarheid en de privacy. We voeren enkel gesprekken via Skype en dit van maandag tot vrijdag, telkens van 18 tot 20 u. Anonimiteit is voor De DrugLijn steeds een belangrijk aandachtspunt. Net zoals bij telefoon en e-mailcontact verbindt De DrugLijn zich tot anonimiteit, ook al krijgt de beantwoorder iemands mailadres of Skype-gegevens te zien. Omgekeerd werden op de DrugLijnsite de nodige info en een aantal tips toegevoegd die de oproepers helpen om de sporen van hun contact met De DrugLijn op hun pc te wissen.

Nieuw logo en nieuwe huisstijl voor De DrugLijn

In het najaar van 2010 lieten we een nieuwe huisstijl voor De DrugLijn ontwerpen. Vanaf november 2010 werd die geleidelijk aan geïmplementeerd.

De DrugLijn was jaar en dag herkenbaar aan haar blauwe letterlogo. Maar naarmate het online aanbod aan belang won, werden de beperkingen van dat logo steeds duidelijker. Vooral de focus op het telefoonnummer in het oude logo belemmerde de beeld-

vorming dat De DrugLijn ondertussen veel meer is dan een telefoonlijn.

Een nieuw logo of een nieuwe huisstijl implementeren is ingrijpend. Zeker voor een werking waarin communicatie erg centraal staat. Daarom werd aangeklopt bij een bureau dat gespecialiseerd is in zogeheten 'brand design'. Naast het ontwerp van een nieuw, sober letterlogo, ontwikkelden zij een volledige grafische beeldtaal. Concreet wordt alle communicatie van De DrugLijn voortaan omlijnd met een stippellijn. Het achterliggende idee is dat van een 'comfort zone'; de stippellijn bakent een zone af waar mensen vrij kunnen communiceren over alcohol en andere drugs.

Op weg naar een nieuwe DrugLijnwebsite

Sinds hij in 2003 online ging is de rol van de DrugLijnwebsite alleen maar toegenomen. In 2010 was dat niet anders: het aantal unieke bezoekers steeg tot 138.935, wat een derde meer is dan het jaar voordien. Er waren ook meer paginabezoeken dan in 2009, dit cijfer ging van 557.026 naar 583.408. Omdat het internet zo snel evolueert, werd het echter tijd voor een volledig nieuwe site. Daar werd in 2010 hard aan gewerkt. De lancering was begin 2011 een feit.

De aandachtspunten die bij de nieuwe site voorop stonden waren: gebruiksgemak verhogen, inspelen op herkenning en verwachtingen van de bezoeker, flexibiliteit, kruisverwijzingen doorheen de site ... Kortom een overzichtelijke en gebruiksvriendelijke site, volledig in de geest van de laagdrempeligheid die De DrugLijn kenmerkt.

Inhoudelijk blijven de 'klassiekers' waarmee de site van De Drug-

Lijn al jaren hoge toppen scheert – het Drugs ABC en de veelgestelde vragen (FAQ) – behouden. De teksten kregen wel een grondige update en werden in een gebruiksvriendelijker kleedje gestoken.

Nieuw is een aanbod op maat voor een heel spectrum van publieksdoelgroepen, gaande van scholieren en studenten tot collega's, ouders, partners, vrienden of kinderen van gebruikers. Wie bijkomende vragen heeft over de aangeboden informatie, kan via de site met één extra klik meteen zijn vraag doormailen of vindt info over de bereikbaarheid via telefoon en Skype.

Een andere belangrijke vernieuwing is de onlincatalogus. Al het materiaal van VAD wordt ook beschikbaar en bestelbaar of downloadbaar op de DrugLijnsite. Tegelijk wordt de nieuwe website een platform dat zich in vergelijking met vroeger nog meer zal lenen tot campagnes of het ad hoc in de kijker plaatsen van relevante informatie.

'Best practices' voor Europese drughulplijnen

De DrugLijn neemt al jaren een voortrekkersrol op zich binnen FESAT, de European Foundation of Drug Helplines.

Sinds 2009 is de lijn betrokken in een partnership met acht andere Europese lijnen. Dat zal halfweg 2011 uitmonden in de uitwerking van richtlijnen voor 'best practices' in drughulp- en druginfolijnen.

Het partnership omvat naast De DrugLijn nog twee lijnen uit Nederland en telkens een lijn uit Cyprus, Ierland, Griekenland, Noorwegen en Portugal. De doelstelling is om uit de ervaring en werking van alle partners kennis te bundelen over fundamentele voorwaarden voor degelijk beantwoordwerk. De focus ligt daarbij op drie zogeheten

kerntopics: organisatie en praktijk; supervisie en personeelsomkadering; registratie en nieuwe technologieën.

De behoorlijk onmogelijke DrugLijn-luistertest

Om haar service te kunnen blijven bieden, werft De DrugLijn elk jaar nieuwe vrijwilligers. In september 2010 gebeurde dat met een combinatie van een radiospot en virale marketing.

Luistervaardigheid is cruciaal voor DrugLijnbeantwoorders. Om te checken of kandidaat-vrijwilligers uit het juiste hout gesneden zijn, werden ze via de radiospot uitgenodigd om de 'Behoorlijk Onmogelijke Luistertest' af te leggen. Wie het geheim van de ingenieuze in elkaar geknutselde spot wou achterhalen, kon daar achterkomen op de DrugLijnwebsite. Een Youtube-spotje op de site gaf de clou prijs en nodigde geïnteresseerden uit om meer info in te winnen over het vrijwilligerswerk.

De originele wervingsactie was de succesrijkste in jaren. Het beste bewijs daarvan, is het feit dat twee maand later een opleiding voor nieuwe vrijwilligers van start kon gaan.

(Z)onder invloed?

Tweede VAD-studiedag over druggebruik in het gezin. 27/03

Anderhalf jaar na het succes van de eerste studiedag '(Z)onder invloed' vond in 2010 een tweede, meer uitgebreide editie plaats. Het Vlaams Parlement verwelkomde meer dan 150 deelnemers. De studiedag richtte zich tot een gemengd publiek van zowel ouders met druggebruikende kinderen als ouderbegeleiders en hulpverleners.

Jo Vandeurzen, Vlaams minister van Welzijn, Volksgezondheid en Ge-

zin, opende het plenaire gedeelte met een voorstelling van zijn beleidsplannen voor de volgende jaren. De minister benadrukte dat hij de gezamenlijke inzet van hulpverleners en ouders bij het begeleiden van jongeren in problemen waardeert en dat ze er niet alleen voorstaan: de maatschappij in haar geheel moet bijdragen waar mogelijk. Daarna volgden twee plenaire uiteenzettingen: over dubbeldiagnose en over het 'stress-coping'-model. Dat laatste gaat ervan uit dat samenleven met een zoon of dochter die alcohol of drugs misbruikt aanleiding kan geven tot niet alleen psychische maar ook lichamelijke klachten.

Na de plenaire sessies, namen de aanwezigen deel aan de, door hen gekozen, gespreksgroep die nauw aansloot bij hun vragen en/of ervaringen: gedwongen opname, dilemma's van ouders, zelfzorg en een getuigenis van een ouder.

Laat begonnen is half gewonnen

Een wetswijziging (B.S. 31/12/09) legde begin 2010 duidelijke leeftijdsgrenzen vast voor verkoop en schenken van alcohol aan jongeren. VAD spaarde dit jaar dan ook tijd noch moeite om deze kwetsbare groep in de kijker te plaatsen. Dit zijn enkele van onze initiatieven naar jongeren. Een wobbler bracht die wetswijziging onder de aandacht. Twee herwerkingen van het concept 'Maat in de Shit' gaven het jeugdwerk en de bijzondere jeugdzorg de kans om met deze succesvolle methodiek aan de slag te gaan met jongeren. VAD zette haar eerste schreden binnen de gehandicaptenzorg met boekjes voor jongeren met een verstandelijke beperking. Ook onze jaarlijkse leerlingenbeveiliging kreeg extra aandacht, want die bestond tien jaar in 2010. Daarnaast finaliseerden we dit jaar een lespakket naar 10- tot 12-jarigen over alcohol en maakten we een tweede zelfhulpboekje voor kinderen van ouders met een afhankelijkheidsproblematiek, namelijk 'Als je ouder drinkt' voor 8- tot 13-jarigen.

Aandacht voor de wetswijziging met een wobbler

De wetswijziging zegt in essentie het volgende: alcoholhoudende dranken (bier, wijn ...) mogen niet verkocht, geschonken of aangeboden worden aan jongeren onder de zestien jaar. Voor sterkedrank (alcopops, wodka ...) ligt de leeftijdsgrens op achttien jaar. Wanneer iemand alcohol wil kopen, mogen verkopers hem vragen zijn leeftijd te bewijzen. Deze wetswijziging schept duidelijkheid: geen alcohol voor -16-jarigen. Niet op café, maar ook niet in de supermarkt, nachtwinkel of drankautomaat.

VAD staat achter deze wetswijziging want heel wat gezondheidsargumenten pleiten tegen alcoholgebruik onder de zestien jaar. 'Geen verkoop van alcohol aan -16-jarigen' is bovendien een omgevings- en structuurgerichte strategie die sterk preventief werkt omdat ze de beschikbaarheid van alcohol beperkt.

Informatieverstrekking is een van onze pijlers. We stuurden de intermediairs die met jongeren werken dan ook een nieuwsbrief over de wetswijziging. Omdat de detailhandel die alcohol verkoopt (bijvoorbeeld supermarkten, buurtwinkels of nachtwinkels) voor deze actie een nieuwe en belangrijke doelgroep is, ontwikkelde VAD een wobbler en een begeleidende brief. Handelaars kunnen dit mededelingbordje aan de kassa('s) en drankrekken ophangen om de wetswijziging kracht bij te zetten. Ze geven hiermee een duidelijke boodschap aan de consument. Het winkelpersoneel kan de wobbler ook gebruiken om jongeren bij aankoop van alcohol op de wet te wijzen. Vooral wie meewerkte aan het pilootproject gebruikte deze wobblers gedurende de eerste periode.

Pilootproject heeft positieve resultaten

De detailhandel werd in 2010 bereikt via een pilootproject in elf ECAT-steden. We deden in drie steden een evaluatie bij de winkelluitbaters (35 winkels) en bevroegen ook de klanten. In ruim de helft (63%) van de winkels waar de wobblers verdeeld werden, hingen ze op. Deze winkelluitbaters stonden achter de actie. Ze herkenden de problematiek en waren blij dat ze via de wobblers konden communiceren over de nieuwe wetgeving. De wobblers zijn een duidelijk signaal voor jongeren. Als de wobbler niet uithing, stond men niet negatief tegenover de actie. Men had (nog) geen toestemming van de hoofdzetel gekregen

of de wobbler was nog niet tot bij de verantwoordelijke geraakt. 541 klanten werden aangesproken, waarvan er 351 meewerkten. Van deze 351 mensen hadden er 50 de wobblers effectief in de winkel gezien. Meer dan vier op vijf klanten had de boodschap juist begrepen. Deze positieve evaluatie was de aanleiding om samen met onze Franstalige collega's en de koepels van de detailhandel een project in te dienen bij het Fonds ter bestrijding van verslavingen om de wobblers en nieuwsbrieven op grotere schaal te verspreiden. Dit project werd goedgekeurd en wordt in 2011 gerealiseerd.

'LOL zonder alcohol': een educatief pakket voor de lagere school

LOL zonder alcohol is een educatief project voor leerkrachten uit de derde graad van het lager onderwijs om met leerlingen te werken rond alcohol. Het project werd ontwikkeld in samenwerking met de Arteveldehogeschool: een proces van ontwerpen, materialen aanmaken, uittesten in verschillende basisscholen, herschrijven enzovoort. Deze kruisbestuiving tussen de expertises over de alcohol- en drugthematiek, onderwijspedagogie en -didactiek én de expertise uit de praktijk vormt de kracht van het project LOL zonder alcohol. Leerkracht en leerlingen onderzoeken samen wat alcohol is en wat het doet. Ze kijken ook verder dan het thema 'alcohol': de kinderen gaan hun sociale vaardigheden versterken en hun weerbaarheid tegen groepsdruk verhogen. Zodat ze sterk genoeg zijn om gezonde keuzes te maken en nog even 'neen' te zeggen tegen alcohol. Want er zijn heel wat argumenten om geen alcohol te drinken voor de leeftijd van zestien jaar: alcohol is schadelijk voor de lichamelijke en de geestelijke ontwikkeling van een kind.

Ook voor de keuze van de leeftijdsgroep (derde graad lager onderwijs)

zijn er sterke argumenten. De kans dat kinderen vóór ze twaalf worden in de verleiding komen om drugs te gebruiken is klein. Heel erg klein zelfs. Voor alcohol ligt dat enigszins anders. 19,3% van de Vlaamse kinderen heeft vóór de leeftijd van twaalf jaar al alcohol gedronken.

Lespakket, gadgets en website dompelen de klas onder in 'LOL zonder alcohol'

LOL zonder alcohol omvat een lesboek met per les een gedetailleerd lesscenario, bijhorende taken- en opdrachtenkaarten, werkbladen, infoches enzovoort. Per les staan de nieuwe eindtermen en leerdoelen WO die nagestreefd worden, opgelijst. Elke leerling creëert ook een eigen projectboek.

Bovendien zijn er bij de start van het project leuke extra's voor leerkracht en leerlingen: een gratis klaspakket met ballonnen, bladwijzers en affiches en een coole prijs voor winnaars van de klasquiz. En bij LOL zonder alcohol is elke leerling een winnaar!

Dragers van al dit materiaal is de projectwebsite www.acoolworld.be. Deze site heeft niet alleen een grondige update en een nieuwe look gekregen, naast de pagina's voor de kids zijn er nu ook luiken voor de ouders en de school. Ouders vinden op de site enerzijds meer info over het hoe en waarom van een project rond alcohol naar 10-12-jarigen. Anderzijds krijgen ze, met de brochure 'Tieners, alcohol en drugs', tips over alcohol en opvoeding. Op acoolworld.be voor de school, vinden leerkrachten en directie alle info over het project en kan al het materiaal gedownload en/of besteld worden.

LOL zonder alcohol werd op 12 oktober gelanceerd via een directe mailing naar alle basisscholen, toelichting in onderwijstijdschriften

en -nieuwsbrieven zoals Klasse en Lerarendirect, regionale infomomenten voor basisscholen en CLB enzovoort. Ter illustratie: tussen half oktober en eind december telde de website 4.584 bezoeken en werden de verschillende delen van het lespakket 4.661 keer gedownload. Daarnaast werden 5.505 bladwijzers en 763 polsbandjes, 173 klaspakketten en 157 lespakketten besteld.

10 jaar VAD-leerlingenbevraging

VAD organiseert jaarlijks een leerlingenbevraging in het Vlaams secundair onderwijs die scholen ondersteunt in het werken aan hun drugbeleid. Het syntheserapport van de bevraging schetst jaarlijks een beeld van het druggebruik van jongeren over de scholen heen. Sinds het schooljaar 2000-2001 zien we een aantal evoluties en trends in het druggebruik bij jongeren. Met een positief ogende balans: het gebruik van tabak, alcohol, cannabis en andere illegale drugs bij jongeren tussen twaalf en achttien jaar is de voorbije tien jaar gedaald. Het aantal jongeren dat begint met alcohol te drinken op 12-14 jaar daalde de voorbije drie jaar bijzonder sterk.

Ondanks deze algemene positieve trend zien we dat een kleine groep van 17-18-jarigen een riskant drinkpatroon vertoont. Ongeveer één op de vijf 17-18-jarigen geeft aan dat ze alcohol drinken om dronken te worden. Als we inzoomen op de jongeren van deze leeftijd die 's zaterdags voor de bevraging meer dan vijf glazen alcohol dronken, bedroeg dit zelfs 37%. Dit fenomeen doet zich vooral voor bij jongens. Bovendien lezen we in de media op gezette tijden berichten over bingedrinken, comazuipen, botellón, apero's en andere zuipfestijnen. Deze feiten samen vergroten het risico dat gebruikspatronen van een kleinere groep zich mettertijd tot norm veralgemenen. Als

jongeren ervan uitgaan dat ze moeten drinken om erbij te horen en dat dronken worden een goede reden is om te drinken, zal dit hun alcoholconsumptie in ongewenste zin beïnvloeden.

Een andere vaststelling is dat niet alleen het gebruik van illegale drugs, maar van alle psychoactieve middelen hoger dan gemiddeld is in bepaalde risicogroepen. Zo zijn er beduidend meer gebruikers van tabak, alcohol, cannabis en illegale drugs in het beroepsonderwijs. Bovendien is de frequentie van gebruik, zowel tijdens de week als in het weekend, er hoger dan in andere onderwijsvormen en komt het meer voor bij deze jongeren dat ze negatieve gevolgen ervaren door dit gebruik. We zien in deze groep ook nauwelijks een evolutie over de voorbije tien jaar.

Jongens gebruiken over de ganse lijn meer tabak, alcohol, cannabis en illegale drugs dan meisjes, al zijn de verschillen voor tabak en alcohol beduidend kleiner dan voor cannabis en illegale drugs. Het goede nieuws is dat de dalende trend zich bij de jongens net zoals bij de meisjes op dezelfde manier doorzet.

Positief is ook de attitudewijziging tegenover het proberen en gebruiken van cannabis. Sinds 2000 zijn er steeds minder jongeren die denken dat hun beste vrienden proberen of gebruik van cannabis expliciet zouden goedkeuren; een grote meerderheid van hen verwacht een duidelijke afkeuring van hun vrienden voor het proberen of gebruiken van cannabis.

Toch stellen we vast dat het gebruik van tabak en cannabis de laatste paar jaren stagneerde en dat het gebruik van andere illegale drugs dan cannabis, vrijwel onveranderd bleef de voorbije tien jaar. Gelukkig is en blijft het gebruik van andere illegale drugs dan cannabis in het secundair onderwijs relatief laag en is het een beperkt

fenomeen.

De komende jaren zullen extra inspanningen nodig zijn om de dalende trend, die we merken bij alcohol, ook voor cannabis en andere drugs te realiseren.

Never change a winning team

Maat in de Shit ontstond enkele jaren geleden als een lespakket om met leerlingen van de tweede graad van het secundair onderwijs te werken rond cannabis. Het concept werd oorspronkelijk ontwikkeld door CGG Eclips vzw en kreeg verder vorm in samenwerking met VAD. De invalshoek 'vriendschap en relaties' maakt het mogelijk om een brug te slaan tussen werken rond de cannabisthematiek en een bredere aanpak, gericht op het ondersteunen van sociale en persoonlijke normen en vaardigheden.

Maat in de Shit wil jongeren vanuit een positieve invalshoek benaderen. We proberen jongeren iets bij te leren, hen extra vaardigheden mee te geven. We gaan uit van de positieve capaciteiten van jongeren om een vriend te helpen, bevestigen hen en proberen hen hierin te versterken.

Vorig jaar leerde het evaluatierapport ons het potentieel van dit concept en daarom besloot VAD om deze succesformule ook in andere sectoren toe te passen: we werkten een educatief pakket uit voor de bijzondere jeugdzorg en maakten spelfiches om in het jeugdwerk te gebruiken.

Daarnaast ontwikkelden we enkele ondersteunende materialen, bruikbaar in de verschillende sectoren. Twee bladwijzers met communicatietips en signalen van druggebruik, een pocketfolder met de veranderingscyclus en een brochure met objectieve informatie en handvatten voor de jongeren.

Het lespakket voor onderwijs: geëvalueerd, goedgekeurd én aangepast aan de nieuwe VOET

Op 1 september werden de nieuwe vakoverschrijdende eindtermen (VOET) van kracht. VAD heeft oog voor deze vernieuwing en toetste haar materialen aan de geactualiseerde VOET. De lerarenhandleiding van 'Maat in de Shit' pasten we dan ook aan deze eindtermen aan. In de herziene herdruk leest u bovendien enkele aanbevelingen op basis van de evaluatiestudie van het lespakket.

De lerarenhandleiding 'Maat in de shit' bevat tal van methodieken over communicatievaardigheden en beschermende sociale normen. Het pakket bestaat uit een lerarenhandleiding, een leerlingenbrochure, een pocketfolder voor de leerlingen en een affiche.

Spelfiches voor het jeugdwerk

Hechte vriendschappen, jongeren en alcohol- en/of druggebruik: het zijn thema's waar jeugdhuisen of jeugdbewegingen in hun dagelijkse werking mee te maken hebben. En daarover gaat 'Maat in de Shit'. VAD combineerde de rode draad, namelijk het verhaal van Tom en Lisa, met enkele spelen en kwam zo tot spelfiches voor het jeugdwerk.

Deze methodiek met spelen maakt het eenvoudiger om een gesprek of discussie aan te gaan binnen het jeugdwerk over alcohol en cannabis. Door te praten over vrienden denken jongeren automatisch na over zichzelf, zonder dat dit heel persoonlijk of bedreigend wordt. Concreet brengen de spelen discussies over alcohol en drugs op gang. De spelers denken na over hun eigen normen, over de rol van groepsdruk en hoe ze reageren als een vriend met een probleem komt aankloppen. Verder gaan we in op de rol die non-verbale com-

Laat begonnen is half gewonnen

municatie, houding en verbale reacties daarin spelen.

De begeleiders vinden concrete tips voor de uitwerking en begeleiding van de spelen in de map.

MIDS voor het jeugdwerk werd bekendgemaakt naar jeugdbewegingen, jeugthuizen en jeugddiensten. Dit via gerichte mailings, de nieuwsbrief Drugs in Beweging en andere initiatieven.

Maat in de Shit op maat van de bijzondere jeugdzorg

In het pakket naar de bijzondere jeugdzorg schetsen we eerst een kader. Begeleiders lezen er dat een alcohol- en drugbeleid uit vier pijlers bestaat: regelgeving, begeleiding, educatie en structurele maatregelen. De methodiek van Maat in de Shit is een concrete uitwerking van de pijler 'educatie'.

In een volgend hoofdstuk staan enkele tips voor de voorbereiding wanneer men concreet aan de slag wil met het pakket. Het grootste deel van de publicatie gaat in op de methodieken, opgedeeld in vier thema's: vriendschap, risico's van druggebruik, 'help eens een vriend' en 'veranderen is niet eenvoudig'.

Een specifiek aandachtspunt is dat de draagkracht van jongeren in de bijzondere jeugdzorg vaak al zwaar belast is. Het is belangrijk hier rekening mee te houden. Voor sommige jongeren kan druggebruik ook een erg gevoelig thema zijn, bijvoorbeeld als gebruik van (een van) de ouders of eigen (mis)gebruik een rol heeft gespeeld bij het in contact komen met de bijzondere jeugdzorg.

Maat in de shit werd bekendgemaakt bij alle voorzieningen bijzondere jeugdzorg via een mail met informatie over het pakket en de concrete bestelinfo. Ook de koepels en de Ondersteuningsstructuur Bijzondere Jeugdzorg (nu Steunpunt Jeugdhulp) kregen de nodige

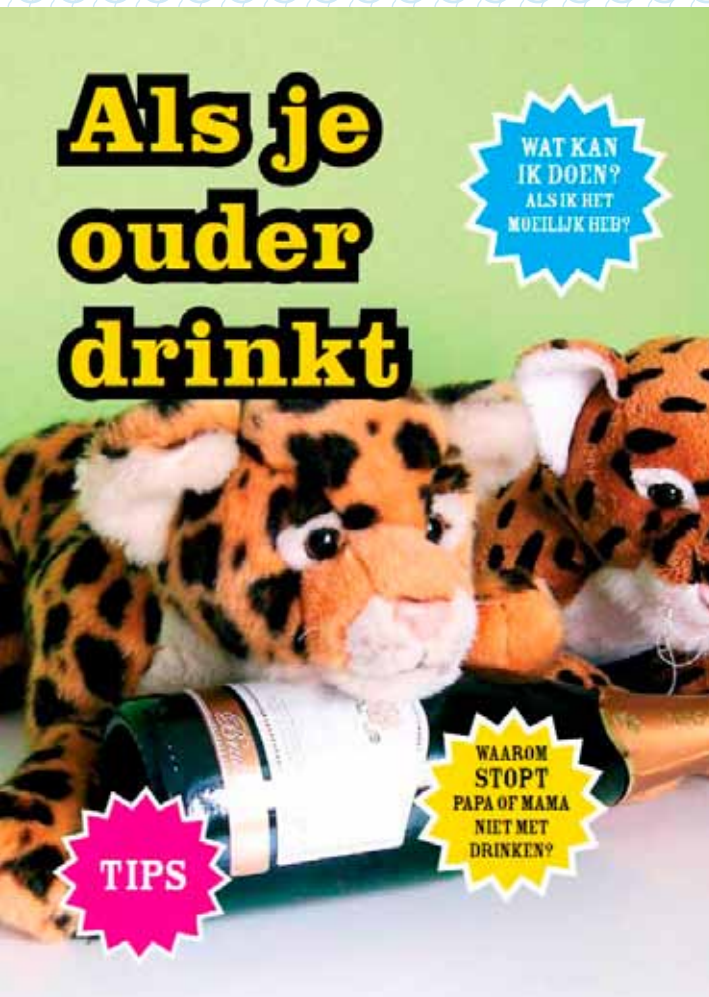
informatie om Maat in de Shit mee bekend te maken via hun websites en nieuwsbrieven.

Alcohol en cannabis zonder boe of bah

Onder invloed van maatschappelijke tendensen zoals inclusie en desinstitutionalisatie, leven personen met een verstandelijke beperking steeds meer op zelfstandige wijze in de samenleving. Het inclusief gedachtegoed gaat ervan uit dat mensen met een beperking beschouwd worden als volwaardige burgers zonder wie de samenleving niet volledig is. Desinstitutionalisatie is een trend die hierbij aansluit. Deze trend impliceert dat de plaatsen in voorzieningen voor mensen met een verstandelijke beperking bewust sterk afnemen en dat mensen met een beperking in toenemende mate zelfstandig in onze samenleving functioneren. Daardoor worden zij blootgesteld aan middelen zoals alcohol en drugs en aan de risico's die ermee gepaard gaan.

Een antwoord op tendensen

Op de VAD-studiedag in 2008 toonden de alcohol- en drugsector en de gehandicaptensector hun interesse in deze complexe problematiek. Vanuit de vragen en bemerkingen uit beide sectoren werd besloten om het middelengebruik bij mensen met een beperking van naderbij te onderzoeken. Uit de opvolging van initiatieven in de sector en signalen van VAD-leden en CGG-preventiewerkers, bleek een behoefte aan bruikbaar materiaal en aan een meer diepgaande kennis van de doelgroep en de sector.

... zonder boe of bah?

Om beide sectoren te sensibiliseren, te informeren en geleidelijk aan een draagvlak te creëren om de problematiek te onderkennen werden de brochures 'Alcohol zonder boe of bah' en 'Hasj en wiet zonder boe of bah' ontwikkeld. Deze brochures zijn gebaseerd op de brochures '...zonder flauwekul' van het Trimbos-instituut. De brochures willen jongeren met een verstandelijke beperking bewust maken van de werking van alcohol, cannabis en hasj en de effecten op het lichaam. Ze gaan ook in op de combinatie met medicijnen en illustreren de effecten op gevoelens en gedrag, samen met mogelijke risico's van gebruik. Verder leggen ze in eenvoudige bewoordingen 'verslaving' uit en wat de jongere kan doen als hij zich zorgen maakt over zijn gebruik.

De brochures zijn eenvoudig geschreven, met een sobere bladspiegel en tekeningen die de inhoud ondersteunen en voor de lezer een meerwaarde bieden.

In 2011 worden de brochures bekendgemaakt in het pakket 'Alcohol en cannabis zonder boe of bah'. Dit pakket zal naast de brochures ook begeleidende fiches en een beeldenmethodiek bevatten.

'Als je ouder drinkt', info- en doeboekje

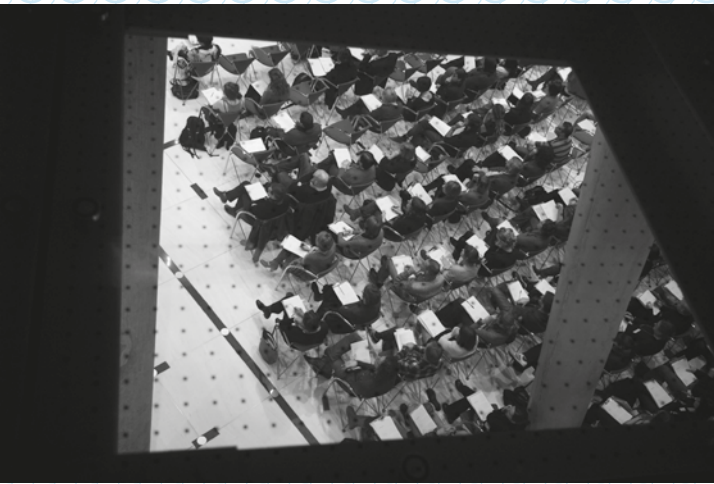
In navolging van het info- en doeboekje 'als je ouder drinkt...' voor jongeren tussen veertien en achttien jaar is er ook een info- en doeboekje 'als je ouder drinkt...' voor kinderen tussen acht en dertien jaar.

Dit infoboekje voor kinderen van ouders met een alcoholprobleem bevat concrete tips, doe-opdrachten en antwoorden op vaak gestelde vragen. Het boekje informeert de kinderen over de alcoholpro-

blemen van hun papa of mama zodat ze meer inzicht krijgen en de situatie thuis beter kunnen begrijpen. Ze krijgen op een duidelijke en frisse manier antwoord op vragen als: 'Waarom stopt mijn mama of papa niet met drinken?', 'Wat doe ik in moeilijke situaties?', 'Wat doe ik met moeilijke gevoelens' en 'Waar vind ik hulp?'

VAD wil met deze info- en doeboekjes zoveel mogelijk kinderen in deze situatie bereiken. Zowel kinderen waarvan de ouder in behandeling of begeleiding is als waarvan de ouder nog niet of niet meer in contact staat met de hulpverlening.

Kinderen kunnen dit info- en doeboekje zelf gebruiken, als een soort zelfhulpboekje, al worden de boekjes het best gebruikt met ondersteuning van een vertrouwensfiguur, begeleider of hulpverlener. Vooral bij jonge kinderen is extra ondersteuning en verduidelijking van informatie belangrijk. Het boekje is dan ook een handig instrument voor eerstelijns werkers en hulpverleners bij individuele begeleidingen in sectoren als bijzondere jeugdzorg, categoriale alcohol- en drugsector, in een CLB of een psychiatrisch centrum. Het is eveneens gratis downloadbaar

VAD-studiedag over jongeren en kwetsbaarheid. 26/11

Ook op de jaarlijkse studiedag van VAD in het Vlaams parlement stonden de jongeren in 'the spotlight'. Enkele titels van lezingen spreken voor zich:

- Kwetsbaar in meervoud. Opgroeien in een postmoderne tijd en middelengebruik en -misbruik.
- Invloed van stress op verslaving bij jongeren. Een biologisch perspectief.
- Effective school-based programs to prevent substance misuse, emotional problems and risky behaviour among adolescents.
- Effecten van alcoholreclame en alcohol in films op het drinkgedrag van jongeren.
- RecceR. Veerkrachtverhogend trainingsprogramma op maat van jongeren met gedrags- en emotionele stoornissen en hun omgeving.
- Cannabis Intelligence Amsterdam (CIA). Peers op het podium - de cannabisshow.

We brengen met onze studiedag jaarlijks een vernieuwend programma, dat aanzet tot nadenken én naar de praktijk vertalen. Dat de studiedag ruim op voorhand volzet is, toont dat die aanpak gesmaakt wordt door onze doelgroep.

Gamen: een preventieve kijk en aanpak. Seminarie 19/10

Hoewel gameverslaving bij spelers van alle leeftijden kan voorkomen, zijn jongeren doorgaans extra kwetsbaar voor deze vorm van afhankelijkheid. Gamen komt steeds vaker in de aandacht, toch bestaat er nog maar weinig deskundigheid over.

Ook preventiewerkers krijgen meer en meer vragen van bezorgde ouders of intermediairs over gamende jongeren. Dit seminarie gaf een aantal handvatten om met dit thema verder preventief aan de slag te gaan: informatie, de inhoud van een ouderavond over gamen, diensten en organisaties die informatie bieden over gamen.

In onze Westerse cultuur moet alles snel gaan, ook onze informatiebehoefte willen we vlug bevredigd zien met hapklare informatie. De digitalisering maakt die snelle informatie mogelijk onder andere via het internet. We googlen wat we zoeken en hebben in een oogwenk allerlei informatiebronnen die ons van antwoord kunnen dienen. Voor VAD bestaat de uitdaging erin haar informatie bovenaan het resultatenlijstje te laten prijken, of search engine optimisation zoals dat heet. Belangrijk is ook dat de surfer onze info als betrouwbaar, toegankelijk en hapklaar inschat. En daar komt dan 'branding' bij kijken. VAD en De DrugLijn werken sinds jaar aan dag aan hun reputatie als betrouwbare bron van informatie, door onze onderzoeksinitiatieven en door telkens op de hoogte te zijn van de laatste wetenschappelijk ontwikkelingen. Ook in 2010 deed VAD heel wat om haar online aanwezigheid te vergroten en vooral te verbeteren. We vernieuwden vad.be, bereidden de herlancering van ida-web.be voor, lanceerden qado.be én doorliepen een intensief proces om De DrugLijn een nieuwe site en dito huisstijl aan te meten. Bovendien stuurden we met regelmaat van de klok nieuwsbrieven en -flashes uit. We posten enkele youtubefilmpjes en waren actief op sociale netwerksites, zoals Facebook.

De VAD-sites ontvingen tijdens 2010 in totaal 383.002 unieke bezoekers, in 2009 waren dat er 307.710. De nieuwe site qado.be draagt bij tot die stijging. Van de bestaande websites kreeg 'A cool world' een boost door het nieuwe lespakket 'LOL zonder alcohol'. 'Hoeveel

is te veel' kreeg dit jaar meer dan dubbel zoveel unieke bezoekers dan vorig jaar (van 30.223 naar 71.505), in paginabezoeken uitgedrukt, zien we een stijging van 158.460 naar 267.915.

VAD.be volledig vernieuwd

In februari ging onze volledig vernieuwde VAD-site online. Deze site is er voor de intermediairs. We vergrootten de gebruiksvriendelijkheid en zorgden voor paginaspecifieke trefwoorden om zoveel mogelijk surfers naar de juiste informatie te leiden. Onze bezoekers vinden op de homepage meteen hun sector of doelgroep, en krijgen dus met één klik informatie op maat voorgeschoteld.

De doelgroepen, die ze daar vinden, zijn: ouders, partners en kinderen van gebruikers. De sectoren met een directe link vanop de homepage zijn: bijzondere jeugdzorg, eerstelijnsgezondheidszorg, alcohol- en drughulpverlening, gehandicaptenzorg, jeugdwerk, justitie, lokaal beleid, onderwijs, uitgaan, welzijn en werk. Elke sector biedt dan pagina's aan met interessant nieuws, 'hoe zet ik een alcohol- en drugbeleid op?', bruikbaar materiaal en vormingen. We zien een opmerkelijke stijging van het aantal paginabezoeken ten opzichte van 2009: van 338.782 naar 512.296. Surfers gaan dus meer pagina's bekijken op onze site.

Een andere vernieuwing is dat heel veel documenten nu gratis te downloaden zijn. Dat zorgde voor een verdrievoudiging van het aantal downloads (in 2009 10.143 en in 2010 30.326). Natuurlijk blijven we ook gedrukte publicaties aanbieden want we zijn ervan overtuigd dat nieuwe informatiedragers de oude niet zullen kannibaliseren, maar

dat ze naast elkaar zullen blijven bestaan. Daarbij zal elke zijn specifieke noden vervullen. Die gedrukte publicaties zijn op onze nieuwe site simpel en vlug, zoals het hoort, te bestellen via de webshop.

Online aanbod 'Hoeveel is te veel' uitgebreid

De in januari 2008 gelanceerde site 'Hoeveel is te veel' biedt volwassen gebruikers een arsenaal aan online tools. Even het geheugen opfrissen: gebruikers kunnen op 'Hoeveel is te veel' niet alleen hun kennis testen over het product dat ze gebruiken, maar ook testen of dat gebruik risicovol is. Cannabisgebruikers kunnen nog een stapje verdergaan, en met behulp van een online zelfhulpprogramma gedurende enkele weken hun gebruik terugschroeven of volledig stoppen. In 2010 was de blikvanger de nieuwe zelfhulpmodule voor cocaïnegebruikers. Deze zelfhulpmodule werkt analoog aan die voor cannabisgebruikers, al worden er in de teksten en oefeningen natuurlijk andere accenten gelegd. Maar de principes zijn dezelfde: gedurende vier tot zes weken zelfstandig aan de slag gaan door het registreren van gebruik en zin om te gebruiken, risicosituaties bepalen en strategieën om hiermee om te gaan. Gebruikers worden ondersteund door middel van leesopdrachten en kunnen contact opnemen met De DrugLijn voor verdere informatie, voor advies of een doorverwijsadres wanneer ze merken dat de zelfhulp voor hen niet volstaat. Naast deze lancering werd het afgelopen jaar een afgesloten forum toegevoegd aan beide zelfhulpmodules, zodat gebruikers met elkaar in contact kunnen treden en tips uitwisselen. Ook kan wie een zelfhulpmodule volgt vanaf dit jaar een herinneringsbericht ontvangen via e-mail of sms wanneer men een week niet heeft ingelogd. Hulpverleners vinden meer informatie in een apart luik van de web-

site. Dit bestaat uit een informatief deel dat ingaat op de achtergrond van online vroeginterventie, op wetenschappelijk onderzoek naar de effectiviteit van online tools en concrete tips aanreikt over hoe dit aanbod gebruikt kan worden in de eigen praktijk. Een demo biedt hulpverleners de gelegenheid om alle onderdelen van de zelfhulpmodules te overlopen zonder dat ze zich als gebruiker hoeven te registreren in het programma.

In juni 2010 werd gestart met een evaluatieonderzoek van de zelfhulpmodule cannabis. Tot nu toe namen twintig personen deel aan het onderzoek, dat ook in 2011 blijft verder lopen.

In 2010 kreeg 'Hoeveel is te veel' 71.505 unieke bezoekers. Gemiddeld kreeg de website 196 bezoeken per dag. Dit bezoekersaantal zit stevig in de lift. Er werden het afgelopen jaar 62.796 zelftesten afgelegd. Hierbij is alcohol met verre voorsprong de populairste test (30.551 keer aangeklikt) voor cannabis (14.073) en internet (5.619). Daarnaast werden er 33.432 kennistesten afgelegd, opnieuw met alcohol (13.922) en cannabis als populairste testen.

In de zelfhulpmodule cannabis meldden zich per maand gemiddeld 43 nieuwe gebruikers aan, voor de zelfhulp cocaïne was dit 11 nieuwe gebruikers per maand. De geslachtsverdeling is vergelijkbaar in beide modules met ongeveer 76% mannen, 23% vrouwen en 1% onbekend. Net zoals de gemiddelde leeftijd van 27 jaar.

'Hoeveel is te veel' wordt gefinancierd via het Fonds ter Bestrijding van Verslavingen.

'Te veel' bundelt alle zelfhulpinitiatieven in een microsite

Uit de gezondheidsenquête van 2008 blijkt dat 10% van de Belgische

Qado.be:

alles voor
een preventief
alcohol- en
drugbeleid op maat
van uw organisatie

bevolking van vijftien jaar en ouder, volgens het CAGE-screeningsinstrument, problemen heeft met alcoholgebruik. Probleemdrinken is de derde belangrijkste oorzaak van ziekte en sterfte en leidt tot hoge maatschappelijke en economische kosten. Nauwelijks een vijfde van de mensen met een alcoholgerelateerde stoornis zoekt professionele hulp. Bij druggebruikers ligt dit percentage nog lager. Schaamte, angst voor stigma, juridische consequenties of gevolgen op het werk maken de drempel naar formele hulp hoog.

Buiten de professionele hulpverlening zijn er verschillende mogelijkheden waardoor mensen zelf hun problemen met middelengebruik kunnen aanpakken. We hebben het dan over zelfhulp: geschreven zelfhulpmaterialen, e-mental health en zelfhulpgroepen.

Deze zelfzorg en zelfhulp wilde VAD in 2010 in de kijker zetten met 'Te veel'. 'Te veel' is er voor iedereen die zich vragen stelt bij zijn drank- of druggebruik, gokgedrag of internetgebruik. 'Te veel' is er ook voor de partner, vriend, ouder of het kind van iemand met een drank- of drugprobleem. 'Te veel' bundelt initiatieven van verschillende organisaties die mensen op weg helpen om voor zichzelf te zorgen en zichzelf te helpen. Alle initiatieven staan op www.druglijjn.be/thema/te-veel.aspx. Er is ook een flyer die het aanbod voorstelt. Deze werd vanaf oktober op grote schaal verspreid bij intermediairs uit de ruime welzijns- en gezondheidssector, de alcohol- en drugsector, het sociaal-cultureel werk, justitie en bibliotheken.

QADO-tools: effectieve instrumenten voor een alcohol- en drugbeleid op het werk

2010 was het jaar van de QADO-tools: de online vragenlijst Q-ADO 1.0 (Questionnaire Alcohol- en Drugbeleid in de Organisatie) en

www.qado.be. Beide instrumenten zijn uitstekende hulpmiddelen om een alcohol- en drugbeleid op het werk te realiseren, en dit zowel in de private sector als in de publieke sector.

Q-ADO 1.0

Sinds de lancering (december 2009) werd Q-ADO 1.0 1.203 keer ingevuld (status op 31.12.10). Q-ADO 1.0 is een online vragenlijst die sleutelfiguren in een organisatie de mogelijkheid biedt om een 'foto' te maken van hun organisatie op vlak van de wijze waarop ze met de alcohol- en drugthematiek omgaan. De vragen zijn opgebouwd (en onderbouwd) volgens de componenten van een succesvol alcohol- en drugbeleid.

74,3% van de respondenten bereikte het einde van de vragenlijst. Respondenten komen zowel uit kleine, middelgrote als grote ondernemingen. Het merendeel komt uit de private sector. Hoewel Cao 100 vooralsnog niet van toepassing is op de publieke sector, maakt de respons vanuit deze organisaties al één derde uit van het totaal. De respondenten zelf waren voornamelijk preventieadviseurs-veiligheid, medewerkers van personeelsdiensten en directie/kaderpersoneel. De resultaten van de vragenlijst illustreren duidelijk de noodzaak aan een uitgewerkt alcohol- en drugbeleid op het werk. De vragenlijst werd ook in het kader van het FASE-project Europees bekendgemaakt en met veel interesse onthaald.

www.qado.be

Qado.be ging in juni 2010 online en werd op 9 september 2010 uitgebreid gelanceerd bij de doelgroep. Over de alcohol- en drugthematiek in relatie tot het werk is heel wat informatie terug te vinden.

iDA

informatie
over Drugs en Alcohol
information
sur les Drogues et l'Alcool

Het bestaande aanbod is echter versnipperd en veelal gericht op het uiteindelijke doelpubliek van werknemers, dus weinig beleidsmatig. Qado.be daarentegen richt zich uitdrukkelijk op intermediairs om hen te helpen een alcohol- en drugbeleid te maken én uit te voeren. Qado.be biedt hen alle relevante informatie op één site. Objectieve informatie en wetenschappelijke onderbouwing, los van commerciële overwegingen, staan voorop. Alle informatie is bovendien gratis en voor iedereen toegankelijk.

De website werd enthousiast onthaald en meteen geloofd voor zijn duidelijke informatie en praktische benadering. De goede contacten van de sector arbeid met het werkveld zorgden voor een groot draagvlak en maakten dat de site meteen een plaats kreeg op de website en in de nieuwsbrief van onder meer Unizo, FOD Waso, BeS-WIC, Sociare en Horeca Vlaanderen.

Sinds zijn lancering kreeg Qado.be 5.178 bezoeken (waarvan 3.653 unieke bezoekers) met 26.148 paginaweergaves. Een website is echter per definitie niet af. Het is een work in progress, met regelmatige updates en aanpassingen, en dit samen met de bezoekers. Zo houdt de nieuwsbrief QADO de sector op de hoogte van aanvullingen en updates op Qado.be. Een eerste nieuwsbrief werd verstuurd op 29 oktober 2010.

De QADO-tools ontvingen begin januari 2011 de 'Prijs Gezondheid en Onderneming 2010'. Deze prijs wordt jaarlijks uitgereikt door de Europese Vereniging voor de Bevordering van de Gezondheid, in België door de Club voor de Gezondheid, de Belgische afdeling ervan.

iDA-web: uitbreiding van het Vlaamse interactief platform

iDA-web is een interactief platform voor professionals over drugs

en alcohol. VAD maakt samen met Fédito Wallonne en Fédito Bruxelles (de twee andere koepelorganisaties inzake alcohol- en drugproblemen in België), deel uit van iDA vzw, de initiatiefnemer van de site. iDA-web bestaat uit 2 websites (NL en Fr) die beide toegankelijk zijn via www.ida-web.be.

iDA-web is er niet alleen vóór de sector, maar ook ván de sector. Via een beveiligd systeem kunnen professionals uit de alcohol- en drugsector informatie toevoegen in de doorverwijsgids en de rubriek vormingen. Informatie uploaden kan ook voor de rubrieken catalogus, projecten, persberichten en vacatures.

Op de homepage staan op iDA-web 2.0 ook een selectie actuele items. De bestaande rubrieken (doorverwijsgids, vormingen, congressen en vacatures) werden aangevuld met nieuwe rubrieken: catalogus, projecten en persberichten.

De catalogus bevat een 300-tal gedrukte publicaties, affiches, lespakketten, theatervoorstellingen enzovoort. Naast de vorm is ook de inhoud van het materiaal zeer uiteenlopend. Surfers kunnen in de catalogus zoeken door middel van een faciliterende zoekfilter en/of een vrij zoekveld. Het materiaal van VAD kan men op deze site rechtstreeks bestellen of downloaden. Voor bestellingen bij andere organisaties, staan bij elk item contactgegevens.

De rubriek projecten herbergt 58 projecten die door het Fonds ter Bestrijding van de Verslavingen werden gesubsidieerd. Voor elk project is een fiche voorzien. U kan ook in deze databank zoeken met behulp van een zoekfilter.

'iDA-web' wordt gefinancierd via het Fonds ter bestrijding van de Verslavingen.

In dit hoofdstuk bundelen we een aantal initiatieven naar de welzijnssector en de eerstelijnsgezondheidszorg. VAD bracht in 2010 drie publicaties uit die hier thuishoren: twee zijn gericht op het OCMW, namelijk 'een alcohol- en drugbeleid op de sociale dienst van het OCMW' en 'Gokken. Herkennen van en omgaan met gokproblemen bij cliënten in OCMW en CAW. Leidraad', een derde publicatie vat de resultaten van een nodenbevraging in de bijzondere jeugdzorg samen. Naast dit materiaal, organiseerde VAD ook een aantal vormingen over deze thema's. Verder gaan we in deze paragraaf nog in op het belang van vroeginterventie en bespreken we een nieuw instrument dat VAD vertaalde, namelijk de ASSIST.

Een alcohol- en drugbeleid op de sociale dienst van het OCMW

Op de sociale dienst van het OCMW komen cliënten met heel diverse problemen. Soms kampen zij ook met alcohol- of andere drugproblemen. Sommige cliënten zullen dit zelf aankaarten. Bij anderen zal er snel een vermoeden ontstaan op basis van bepaalde signalen.

Voor de medewerkers van de sociale dienst is het niet altijd eenvoudig om hier mee om te gaan. Niet alle cliënten zijn bereid om over hun eventuele alcohol- of drugproblemen te praten. Zij ervaren de alcohol- of drugproblemen niet als prioritair en vrezen soms financiële consequenties wanneer ze ter sprake komen. Het OCMW is hun laatste (financiële) vangnet en dit willen ze niet op het spel zetten.

Een alcohol- en drugbeleid op de dienst kan de medewerkers ondersteunen bij het werken met cliënten met alcohol- of andere drugproblemen. Daarom werkte VAD een leidraad uit waarmee sociale diensten van OCMW een alcohol- en drugbeleid kunnen uitwerken. In deze

leidraad kunnen zij lezen wat de meerwaarde is van een alcohol- en drugbeleid voor hun dienst en hoe men te werk kan gaan om een beleid uit te werken. De verschillende stappen worden beschreven, te beginnen met het in kaart brengen van de huidige situatie tot en met de evaluatie van het ingevoerde beleid. Per stap in het uitwerken van een beleid worden de nodige achtergrondinformatie en methodieken beschreven. Voor ondersteuning bij het doorlopen van dit proces kan men een beroep doen op de regionale preventiewerkers alcohol en drugs, verbonden aan de Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg.

De bijzondere jeugdzorg aan het woord

VAD heeft reeds jaren een ondersteuningsaanbod voor de bijzondere jeugdzorg over alcohol- en andere drugproblemen. In samenwerking met het regionale preventiewerk alcohol en drugs van de Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg worden diverse publicaties, informatie & advies, coaching en vorming aangeboden.

Om ons aanbod de komende jaren verder te kunnen oriënteren en uit te bouwen, hebben we de voorzieningen bijzondere jeugdzorg zelf aan het woord gelaten. Via een onlinebevraging peilden we naar de beleving van begeleiders van de alcohol- en drugproblematiek in de voorziening en brachten we hun ondersteuningsnoden in kaart.

Uit de resultaten leren we dat de bijzondere jeugdzorg geconfronteerd wordt met jongeren én ouders die problemen hebben met middelengebruik. Bij de jongeren gaat het vooral om problemen met cannabis en alcohol, bij de ouders om problemen met alcohol en psychoactieve medicatie. Men ziet vaak een verband tussen het middelengebruik van jongeren en dat van hun ouders.

De ondersteuningsbehoeften die de respondenten het meest aanhalen zijn advies op maat en samenwerking/netwerking. Heel wat

Gokken

respondenten zeggen dat ze intervisie rond de alcohol- en drugproblematiek een zinvolle aanvulling zouden vinden in hun werk. Er is tevens vraag naar concrete gespreksmodellen of interventies om met individuele jongeren en hun ouders te praten over middelengebruik.

Op basis van de resultaten van de bevraging formuleerden we aanbevelingen voor het werken rond alcohol en andere drugs in voorzieningen bijzondere jeugdzorg enerzijds en voor de ondersteuning van de sector hierbij anderzijds. Deze kan u lezen in het rapport 'Alcohol- en druggebruik in de bijzondere jeugdzorg. Vragen over aanpak en begeleiding anno 2010.'

Gokken. Herkennen van en omgaan met gokproblemen bij cliënten in OCMW en CAW. Leidraad

'Ik vermoed dat mijn cliënt gokt, maar zeker weet ik het niet. Hoe kan ik dit onderwerp het best ter sprake brengen?'

'De partner kwam vertellen dat mijn cliënt voor veel geld speelt op de bingo. Ontelbare smoesjes heeft hij me verteld om aan extra geld te komen. Hoe moet ik daar nu verder mee?'

Deze en andere vragen krijgen een antwoord in deze publicatie. De brochure is een leidraad voor medewerkers van OCMW of CAW die in contact komen met cliënten met een gokprobleem.

Alhoewel er veel gelijkenissen zijn tussen cliënten met een gokverslaving en een alcoholverslaving zijn er ook verschillen en typische kenmerken. Daarom kan specifieke kennis over het gokgedrag de begeleiding van gokkende cliënten ondersteunen.

De leidraad bevat vijf hoofdstukken: hoe kunt u gokproblemen herkennen, wat kunt u doen als begeleider, hoe kunt u doorverwijzen,

welk advies kunt u geven aan de omgeving van de gokker. Het laatste hoofdstuk bevat nuttige achtergrondinformatie met onder andere soorten kansspelen, wetgeving, gokverslaving en onthoudingsverschijnselen, irrationele gedachten bij gokkers.

De leidraad verwijst, zeker in het hoofdstuk over de begeleiding van gokkers, regelmatig naar het zelfhulpboekje gokken (VAD, 2009). Dit boekje bevat korte opdrachten en allerhande tips en weetjes die een hulp kunnen zijn voor de gokker.

De leidraad is in de eerste plaats geschreven op maat van OCMW en CAW. Maar de info is ook bruikbaar voor andere diensten die op één of andere manier met gokkers in contact komen, zoals huisartsen, thuiszorg, buurtwerking en beschutte werkplaatsen.

Advies en consult aan ouders met vragen over drugs en druggebruik. Seminarie 06/09

Preventiewerkers krijgen af en toe ouders over de vloer of aan de telefoon met vragen naar advies over druggebruik of –misbruik van hun zoon of dochter. Of zij hebben contacten met ouders in het kader van de vroeginterventiegroepen waar hun jongere naartoe gestuurd is.

Het seminarie, begeleid door Tomas Van Reybroeck, bood aan de deelnemers achtergrondinformatie om met de vragen en noden van deze ouders om te gaan. De focus lag op de moeilijke situatie waarin ouders zich bevinden die geconfronteerd worden met het druggebruik van een kind. Vanuit die moeilijke situatie werd dan duidelijk dat relationele en inhoudelijke deskundigheid noodzakelijk is voor consultgevers.

ASSIST: instrument voor vroeginterventie nu ook in Vlaanderen

Belang van vroeginterventie (screening en kortdurende interventies) op eerste lijn

Mensen die riskant of problematisch alcohol of drugs gebruiken worden vaak niet opgemerkt. Op het moment dat ze met een afhankelijkheidsprobleem in de alcohol- en drughulpverlening terechtkomen, is de problematiek doorgaans al vele jaren aanwezig. Bij een alcoholafhankelijkheid duurt het vaak meer dan tien jaar voor de diagnose wordt gesteld. Wie problematisch middelen gebruikt, zoekt frequenter hulp in eerstelijnsvoorzieningen dan in categoriale diensten. De eerstelijnszorg is de eerste, laagdrempelige stap in de georganiseerde hulpverlening. De eerste lijn staat het dichtst bij de bevolking en merkt vaak als eerste problematische situaties op.

Daarom is de eerstelijnszorg ideaal geplaatst om problematisch middelengebruik te detecteren, in te schatten en door te verwijzen indien een verregaande begeleiding nodig is. Op de eerste lijn bevinden zich onder meer de huisartsen, de Centra voor Algemeen Welzijnswerk (CAW), de Diensten voor Thuisverpleging en de Openbare Centra voor Maatschappelijk Werk (OCMW). Deze bereiken een groot deel van de bevolking, waardoor het mogelijk wordt om meer mensen in een vroeg stadium van hun gebruik te bereiken.

Voldoende kennis over de problematiek, voldoende competentiegevoel en aanvaarden van de rol om de problematiek aan te pakken enerzijds en structurele werkvoorwaarden anderzijds zijn alle voorwaarden om tot een breed toegepaste en efficiënte praktijk te komen (WHO, 1998).

De keuze voor ASSIST

Door een screeningsinstrument beschikbaar te maken, proberen we deze voorwaarden te scheppen. We willen screening bij beginnend en

problematisch gebruik van middelen in de eerstelijns gezondheids- en welzijnssector faciliteren. Daarnaast verhogen we de deskundigheid op het vlak van screening en vroegtijdige interventie in deze sectoren. We proberen met dit project ook de structurele inbedding van de interventie in deze sectoren te bevorderen.

We kozen voor het screeningsinstrument ASSIST, ontwikkeld door de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO). Dit instrument bestaat uit acht vragen over het gebruik van alcohol, tabak, cannabis, cocaïne, amfetamineachtige stimulantia (waaronder XTC), vluchtige snuifmiddelen, slaap- en kalmeringsmiddelen, hallucinogenen, opiaten en 'andere drugs'. De meeste cliënten doen er minder dan tien minuten over om de vragen te beantwoorden. Na de afname van het instrument krijgt de cliënt feedback over zijn score (laag, middelmatig of hoog risico), info en advies op maat en indien nodig een doorverwijzing.

Handleiding screening en kortdurende interventie met de ASSIST

We ontwikkelden aparte handleidingen voor gezondheidszorg en welzijnssector om voldoende op de eigenheden van deze sectoren te kunnen inspelen. Voor de welzijnssector publiceerden we een leidraad over de begeleiding van alcohol- en andere drugproblemen in OCMW en CAW. Deze brochure bespreekt de verschillende stappen (interventies) die mogelijk zijn: van opmerken, inschatten en bespreekbaar maken over een kortdurende interventie en verdere ondersteuning tot doorverwijzen.

Het project 'Assist' wordt gefinancierd via het Fonds ter bestrijding van de Verslavingen.

Vlaanderen kent een heel gamma opvang- en begeleidingsmogelijkheden bij problemen met middelengebruik, van de meest laagdrempelige vormen van zorg tot residentiële hulpverlening. Om tot een coherente aanpak te komen, biedt VAD platforms aan voor discussie en overleg, netwerking en informatiedoorstroming. Ervaringen worden uitgewisseld en nieuwe ontwikkelingen (op het vlak van beleid, gebruikspatronen, behandelingsmethoden ...) worden doorgegeven. Standpunten worden geformuleerd en in visieteksten geconcretiseerd. Hieronder staan verschillende initiatieven die werden verwezenlijkt op het vlak van hulpverlening.

Forum verslavingsgeneeskunde

Het forum verslavingsgeneeskunde, dat verslavingsartsen op regelmatige basis samenbrengt, ging dit jaar verder op de ingeslagen weg van 2009. Specifieke of actuele thema's worden door een casus of een korte lezing geïntroduceerd en verder besproken met focus op de klinische praktijk. Er werden belangrijke thema's uitgediept zoals infectieziekten en verslaving, nieuwe drugtesten, gebruik van anti-psychoptica in de verslavingszorg en rijvaardigheid en substitutieclinten. Naast informatie-uitwisseling biedt het forum de mogelijkheid om aan visieontwikkeling te doen, consensusvorming in het werkveld te bevorderen en de samenwerking onderling te intensifiëren. Gezamenlijke vorming werd dit jaar over de grenzen gezocht en met tien artsen was het Forum goed vertegenwoordigd op het twaalfde ISAM (The International Society of Addiction Medicine)-congres in Milaan. Het centrale thema was 'Bridging the gap between science and practice in the addiction field' met focus op de laatste wetenschappelijke ontwikkelingen in verslavingsgeneeskunde en verslavingspsychiatrie. Veel aandacht ging naar neurobiologische aspecten van verslaving, de dubbelediagnoseproblematiek en nieuwe vormen van verslaving en behandeling.

Richtlijnen ADHD

Het project 'Ontwikkeling van Good Clinical Practice in de herkenning en behandeling van ADHD bij (jong)volwassenen met verslavingsproblemen' dat in 2009 van start ging, werd in 2010 afgerond. Binnen dit project werden richtlijnen voor zowel het stellen van de diagnose ADHD als voor het behandelen van ADHD bij (jong)volwassenen met een verslavingsproblematiek opgesteld.

2010 stond voornamelijk in het teken van de testfase van de richtlijnen in twaalf centra van de alcohol- en drughulpverlening en de evaluatie hiervan. Tijdens en na de testfase werd de praktische haalbaarheid, effectiviteit, efficiëntie en aanvaardbaarheid van de toepassing van de richtlijnen bij artsen en hulpverleners nagegaan. Hiervoor organiseerden we ondermeer een focusgroep en een consensusmeeting. Op basis van deze evaluatie werd de richtlijntekst in zijn definitieve vorm gegoten. Er werd, mede vanuit de ervaringen uit de testfase, geopteerd voor een losbladige publicatie. De richtlijn wordt opgenomen binnen het reguliere vormingsaanbod van VAD.

Het project was een initiatief van het Forum voor Verslavingsgeneeskunde en werd gefinancierd via het Fonds ter Bestrijding van de Verslavingen.

Vormingen hulpverlening

VAD organiseert het hele jaar door een gediversifieerd aanbod aan vormingen voor hulpverleners binnen de verslavingszorg. We streven ernaar wetenschappelijk onderbouwd en door praktijkwerkers gegeven deskundigheidsbevordering te bieden. De vormingen die we meermaals per jaar organiseren leren enerzijds de basiscomponenten van een standaardbehandeling voor problematisch middelengebruik aan (motiverende gespreksvoering, terugvalpreventie,...) via kennisoverdracht en vaardigheidstraining. Anderzijds biedt VAD steeds vormingen aan die inspelen op actuele noden of ontwikkelingen binnen de verslavingszorg. Zowel beginnende als ervaren hulpverleners vinden hun gading binnen ons aanbod.

De vorming 'Over drinken en durven- angststoornissen en problematisch middelengebruik' bood vanuit verschillende therapeutische modellen ervaren hulpverleners handvatten om concreet aan de slag te gaan met de frequent voorkomende angstproblemen bij problematische druggebruikers. Geïntegreerd behandelen van comorbiditeit vinden hulpverleners belangrijk wat ook merkbaar is aan het succes van de meerdaagse vorming 'dubbeldiagnoseproblematiek binnen de verslavingszorg' die VAD meermaals per jaar aanbiedt. Tijdens de ervaringsuitwisselingsdag over cocaïneafhankelijkheid op vijf oktober wisselden ervaren hulpverleners inzichten, methodieken met mekaar uit om de aangegroeide groep cliënten met deze problematiek zorg op maat te bieden.

Preventiewerkers en hulpverleners zien het aantal hulpvragen van cliënten die compulsief gokken of internetten toenemen. De vorming 'It's all in the games' maakte hen wegwijs in de gamewereld; zowel de aantrekkingskracht en de positieve invloed op het zelfbeeld als het

verslavend effect en de potentiële negatieve gevolgen voor het leven in real life.

Met de vorming 'Neurobiologische aspecten van misbruik en afhankelijkheid aan alcohol en andere drugs' boden we elementaire neurobiologische informatie aan over hoe drugs inwerken op de hersenen. Verslaving wordt de laatste tijd vaak omschreven als een hersenziekte of een hersenaandoening. Deze neurobiologische benadering is bijzonder complex maar werd boeiend en zeer interessant gebracht zowel voor hulpverleners als preventiewerkers.

De Fantmobiel: een blijvend succes

Net als de vorige jaren werd de Fantmobiel enthousiast ontleend en op zeventig uiteenlopende evenementen ingezet. Vooral steden en gemeenten reserveerden de infocaravan in het kader van een braderij, festival of nieuwjaarsreceptie. Maar ook scholen ontleenden de Fantmobiel voor een gezondheidsweek of een student welcome.

ECAT: de derde generatie

Houthalen-Helchteren, Brugge, Lier, Dendermonde en Tienen vervolledigden in 2010 hun ECAT-proces (To Empower the Community in response to Alcohol Threats). Waar de focus bij de eerste generatie ECAT steden (gestart in 2007) Oostende, Leuven, Maasmechelen, Mechelen en Sint-Niklaas vooral lag op verankering van het alcoholbeleid in het ruimer lokaal beleid, was het de opdracht voor de nieuwe steden om op basis van een quick scan de noden in kaart te brengen en een goede communicatiecampagne rond alcohol te ontwikkelen en implementeren. De lokale ECAT-pilootprojecten leverden veelbelovende resultaten op, wat wijst op het grote potentieel van ECAT. Dit werd ook bevestigd door de waardering van de lokale stakeholders die aan de projecten participeerden. Het project werd opnieuw verlengd door de overheid tot eind 2011. Ondertussen coördineert VAD dus ECAT I, ECAT II en ECAT III: in totaal goed voor vijftien Vlaamse steden. De derde generatie steden zijn: Genk, Diest, Roeselare, Aalst en Heist-op-den-Berg. Wordt vervolgd.

Noden van de horeca in kaart gebracht

Tijdens de zomer van 2010 organiseerde VAD een grootschalige bevraging bij horeca-uitbaters. Doelstelling was na te gaan hoe er in horecazaken in Vlaanderen omgegaan wordt met alcohol en andere drugs. Daarnaast wilden we peilen naar de ondersteuningsnoden die er anno 2010 leven in de horeca met betrekking tot alcohol en andere drugs. Op die manier kunnen we de werking van VAD ter ondersteuning van deze sector verder oriënteren op lange termijn.

In totaal werden 284 vragenlijsten ingevuld. Uit de resultaten van deze bevraging leren we dat vrijwel alle horeca-uitbaters geconfronteerd worden met middelenmisbruik en daarmee samenhangende incidenten. Alcohol speelt volgens heel wat uitbaters een belangrijke rol bij incidenten in de horeca.

In heel wat horecazaken gelden er regels omtrent middelengebruik, maar de communicatie daarover laat vaak te wensen over. De alcoholwetgeving wordt niet altijd gerespecteerd.

Qua ondersteuningbehoeften gaven uitbaters aan het meest interesse te hebben in vorming, gevolgd door samenwerking met partners, brochures en advies op maat.

Op basis van dit rapport zal VAD samen met partners zoals de CGG-preventiewerkers en Fed. Ho.Re.Ca Vlaanderen een aantal prioriteiten selecteren die in de nabije toekomst worden uitgewerkt in implementeerbare methodiek(en).

Cocaïncampagne was geslaagd

Op 23 oktober 2009 startte VAD/De DrugLijn een nieuwe Partywise-campagne die uitdeinde over het voorjaar van 2010. Honderdduizend bierkaartjes en achthonderd affiches waren te zien in cafés en op evenementen in Vlaanderen. Deze teasers moesten, in combinatie met een nieuwe [coke-site](#), cocaïnegebruik ontraden en bespreekbaar maken. In 2010 evalueerden we alle campagnecomponenten afzonderlijk en dit zijn enkele resultaten.

Coke-site is duidelijk en vernieuwend

De website werd 3.400 keer bekeken over de zes campagnemaanden. Van de 91 bezoekers die onze online-enquête invulden, oordeelde de overgrote meerderheid dat de site up-to-date, volledig, vernieuwend en overzichtelijk is. De meesten vonden de inhoud duidelijk en de animaties goed. Bovendien vonden ze dat de site jongeren kan bewustmaken van de risico's van cocaïnegebruik.

Tot slot zei bijna de helft van de beantwoorders dat de site ervoor zorgt dat ze geen cocaïne gaan gebruiken.

Campagnemateriaal spreekt aan

Op 4 maart 2010 vroegen we 100 uitgaanders in Gent naar hun mening over de cokecampagne. Deze drie aspecten werden bevraagd: de kennis van de campagne, de beoordeling van het campagnemateriaal, de boodschap.

63% van de uitgaanders had het materiaal gezien. De meeste respondenten vonden de bierkaartjes en de affiches mooi en 40% meldde dat het materiaal de interesse wekt van de uitgaanders in de risico's van coke. De algemene boodschap van de campagne werd door de grote meerderheid correct begrepen.

DEEL 4 Omkadering

Onderzoek

In 2010 zijn de resultaten van het kwantitatieve luik van het VAD-uitgaansonderzoek geanalyseerd. Het Gingerrapport 2009, dat in 2010 werd gepubliceerd, bevat de eerste output van het nieuwe online registratiesysteem. Verder zijn in 2010 twee dossiers geschreven: een productdossier over heroïne en een dossier over de effectiviteit van zelfhulp.

2010 was een overgangsjaar wat betreft het bundelen van epidemiologische gegevens over middelengebruik. De lijvige publicaties die VAD tot nu uitgif worden vervangen door bondige info over cijfers in factsheets.

Het onderzoeksjaar werd afgesloten met de jaarlijkse studiedag van het onderzoeksplatform middelengebruik in het najaar.

Kwantitatief uitgaansonderzoek 2009: synthese van de resultaten

Na 2003, 2005 en 2007 vond in 2009 al voor de vierde keer het kwantitatieve uitgaansonderzoek van VAD plaats. Op basis van een aselechte steekproef op vier muziekfestivals en in twee clubs werden van 607 personen data verzameld over hun alcohol- en druggebruik. De groep respondenten is samengesteld uit een kleine meerderheid aan mannen (55,6%). De gemiddelde leeftijd is 22 jaar. Bijna de helft is student (46,5%) en tweederde woont in het ouderlijke huis (64,8%).

Wat het uitgaan betreft, gaat bijna iedereen op café, maar er is ook een meerderheid die het afgelopen jaar op festivals, op fuiven en in discotheken uitging. Het aandeel uitgaanders dat in cafés, op festivals en op fuiven uitgaat, steeg. Het aandeel dat in discotheken

uitging, daalde licht. Er zijn verbanden tussen de frequentie van fuiven en de gebruiksfrequenties van alcohol, energy drinks, de combinatie alcohol-energydrinks en cannabis, waarbij steeds geldt: hoe frequenter uitgaan, hoe frequenter het gebruik. Het verband tussen frequentie van uitgaan en gebruiksfrequentie is het duidelijkst op Goa-party's: alhoewel eerder een kleine minderheid naar deze happening gaat, blijken er in die groep wel duidelijke relaties te zijn tussen de frequentie van fuiven en het gebruik van alle illegale drugs en opwekkende medicatie.

Alcohol blijft de meest gebruikte drug: bijna alle respondenten dronken tijdens het afgelopen jaar alcoholhoudende drank (91,8%), waarbij zowat twee derde op regelmatige basis – i.c. minstens één keer per week – dronk (64,3%). De combinatie alcohol-energy drinks is nog steeds populair: zowat de helft heeft deze mix in het laatste jaar gebruikt (49,8%).

Van de illegale drugs blijft cannabis de meest gebruikte: vier op de tien respondenten geven laatstejaarsgebruik van cannabis aan (40,6%), bij één op de zeven gaat het om regelmatig gebruik (14,7%). Opvallend: er zijn evenveel dagelijkse gebruikers van cannabis (6,8%) als dagelijkse gebruikers van alcohol (6,5%).

De als partydrugs gebrandmerkte middelen xtc, cocaïne en speed scoren duidelijk minder hoog qua laatstejaarsgebruik en gebruiksfrequentie dan cannabis. Xtc en cocaïne kennen een laatstejaarsgebruik van net boven de 10% (resp. 10,3% en 12,5%), terwijl speed net boven de 5% uitkomt (5,6%). Alle drie de 'partydrugs' kennen een opmerkelijke daling van dit gebruik in vergelijking met 2007. Over de vier uitgaansonderzoeken heen bekeken, zitten xtc en speed duidelijk op hun laagste peil, terwijl cocaïne zich eerder terug in de

buurt van de resultaten van 2003 en 2005 situeert. Regelmatig gebruik van deze middelen komt zelden voor (1 à 2%). Gevraagd naar opvallende trends met betrekking tot middelengebruik wordt door de respondenten vooral het stijgend gebruik van cocaïne aangehaald. Deze trend kan dus niet worden gestaafd met onze onderzoekscijfers, mogelijks gaat het hier om een verkeerde perceptie van de respondenten. Wat het combigebruik betreft, wordt de combinatie alcohol-illegale drugs iets minder frequent gebruikt dan voorheen; het combineren van minstens twee verschillende illegale drugs komt duidelijk minder frequent voor dan voorheen.

Enkele middelen die als opkomende (party)drugs aanzien worden, blijken geen doorbraak te kennen. Zowel poppers, ketamine als GHB kennen een zeer beperkt laatstejaarsgebruik (1 à 2%) en zo goed als geen regelmatig gebruik. Deze cijfers geven een serieuze daling weer in vergelijking met 2007, waardoor het gebruik van deze middelen terugzakt tot ongeveer het niveau van 2003 en 2005. De hier en daar gesuggereerde opkomende trend voor deze middelen wordt door onze cijfers dus tegengesproken.

Wat gezondheidsmaatregelen betreft, zijn voldoende water drinken en goed uitslapen de twee meest populaire. Eerstgenoemde wordt elk jaar meer aangegeven als toegepaste maatregel. Daar staat tegenover dat regelmatig afkoelen en afspraken maken met vrienden steeds minder worden toegepast.

Eerste rapportering resultaten nieuwe Ginger

Sinds 1996 beheert VAD Ginger, een geïnformatiseerd registratiesysteem voor alcohol- en drugpreventieactiviteiten in Vlaanderen. Dit maakt het mogelijk voor preventiewerkers om hun preventieactivi-

teiten aan de hand van een aantal standaardvariabelen te registreren. VAD bundelt de data op Vlaams niveau en beschrijft de resultaten in een jaarlijks monitoringrapport. Op die manier geeft Ginger een kijk op de spreiding van preventieactiviteiten binnen sectoren en regio's, op de aard van de gevoerde activiteiten en op de bereikte doelgroepen. Voorts geeft het rapport een overzicht van evoluties die zich over de jaren aftekenen.

Om tegemoet te komen aan de noden en wensen van de registrators werd in 2009 een meer actueel registratieprogramma gelanceerd waarop preventieactoren online kunnen registreren: www.vadginger.be. Enkele voordelen van deze vernieuwing zijn dat de ingevoerde data op een server worden bewaard, dat VAD een beter zicht heeft op de vooruitgang van de registratie en dat registrators altijd en overal, mits internettoegang, kunnen registreren. Inhoudelijk werden enkele variabelen toegevoegd, conform de doelstellingen voor Ginger in het convenant tussen de Vlaamse overheid en VAD. Ten slotte brachten we enkele verfijningen aan in bestaande Gingervariabelen.

In 2009 werd de nieuwe online-versie van Ginger door alle registrators in gebruik genomen. In 2010 verscheen het eerste monitoringrapport op basis van het vernieuwde registratieprogramma. In totaal namen in 2009 tachtig preventiewerkers deel aan de Gingerregistratie, wat merkkelijk meer is dan de 60 à 65 die aan de registratierondes van de vorige Gingerversie deelnamen. In 2009 waren de meeste registrators regionale CGG-preventiewerkers, met name 46 in totaal. Voorts namen vijftien lokale en negentien Vlaamse preventiewerkers deel aan de registratie. Samen leverden zij 5.590 geregistreerde preventieactiviteiten aan.

dossier | heroïne

HEROÏNE

VAD

In 2009 nam de gezondheidssector de fakkel van meest bereikte sector over van onderwijs, met een deelname aan bijna één op de drie preventieactiviteiten (31,5%). Dit komt vooral dankzij een sterkere intersectorale participatie. De onderwijssector zit daar qua aandeel net onder (28,7%). De overheidssector komt qua aandeel dicht in de buurt van deze beide sectoren (26,1%), waarbij vooral het grote aandeel intersectorale activiteiten opvalt: in driekwart van alle intersectorale preventieactiviteiten zijn vertegenwoordigers van overheden betrokken.

De welzijnssector vormt de middenmoot, met een deelname aan bijna één op de vijf preventieactiviteiten (17,7%). Dankzij hun sterkere deelname aan intersectorale activiteiten komen zij beter uit de verf dan de resterende sectoren, die een aandeel van om en bij de 10% scoren. Bij de 'kleinere' sectoren valt de vooruitgang van de arbeidssector op (van 5,2% in 2007 naar 8,4% in 2009), wat mede te wijten is aan de uitgebreide aandacht voor preventie op de werkvloer door de invoering van cao 100.

Overleg maakt bijna de helft van alle activiteiten uit. Coaching komt in ongeveer 1 op de 10 preventieactiviteiten aan bod. In de arbeidssector ligt het aandeel coaching het hoogst: in bijna 1 op de 4 activiteiten is coaching aan de orde. Ook in de onderwijssector komt coaching vaker aan bod. In beide sectoren gaat een coachingsactiviteit in regel om beleidsontwikkeling in de organisatie. Voeginterventie is in één op de twintig preventieactiviteiten aan de orde. In de gezondheidssector komt dit merkbaar vaker voor, waarbij deze activiteiten even sterk naar groepen als naar individuele personen gericht zijn. Driekwart van alle in Ginger geregistreerde preventieactiviteiten zijn gericht op intermediaire doelgroepen (intermediairs, preven-

tiewerkers, bestuursniveau). In activiteiten met uiteindelijke doelgroepen gaat de meeste aandacht naar jongeren uit. Dat geldt het sterkst in de onderwijssector. In ruim acht op de tien preventieactiviteiten is het thema 'middelengebruik algemeen' aan de orde. Deze categorie wordt gekozen als het over het ruimere thema middelengebruik gaat, zonder specifiek in te gaan op aparte producten. Van de specifiek benoemde items komt alcohol het meest aan bod, gevolgd door illegale drugs. Terwijl alcohol als specifiek thema in alle sectoren zowat gelijkwaardig aan bod komt, zien we dat illegale drugs als thema iets vaker opgenomen wordt in activiteiten met de sector politie en justitie. Het thema medicatie staat vaker in de sectoren arbeid en onderwijs op het programma. In de onderwijssector geldt dat eveneens voor de thema's tabak, gokken en ICT-verslavingen. Gokken en ICT-verslavingen worden als thema's vaker opgenomen als het gaat over preventieactiviteiten naar de algemene bevolking.

Voorts werden in 2010 stappen ondernomen om de participatiegraad van Ginger nog te verhogen. Daardoor werd eind 2010 de kaap van de 100 registratoren overschreden. Er werd ook een eerste aanzet gegeven om de Gingerevaluatie in 2011 voor te bereiden.

Productiefodossier 'Heroïne'

Het dossier heroïne is opgebouwd naar analogie met de andere productdossiers. Het bevat informatie over de terminologie, het product zelf, de fabricatie van papaver tot heroïne, gebruikswijzen, en de effecten en de risico's van heroïnegebruik. U vindt er verder ook epidemiologische gegevens in terug, evenals informatie over de illegale heroïne markt en het verloop van gebruikscarrières.

De achtergrond bij de factsheets bevat informatie over de verschillende bronnen van cijfermateriaal die in de factsheets beschreven worden. Dit document wordt aangepast bij het toevoegen van nieuwe factsheets en bij een update van bestaande factsheets.

Wat zijn de factsheets?

Cijfers over middelengebruik bundelde VAD tot voor kort in de jaarboeken of in thematische publicaties met cijfers van de laatste tien jaar. Om de informatie toegankelijker te maken worden vanaf nu per middel en per thema factsheets gemaakt waarin de voornaamste en meest recente informatie wordt samengevat.^a De beschikbare factsheets per middel zijn:

- alcohol
- cannabis
- cocaïne
- opiaten
- XTC, amfetamines
- andere middelen (trippmiddelen, GHB, ketamine,...)
- psychoactieve medicatie

Deze factsheets bevatten informatie over volgende onderwerpen:

- gebruik door de algemene bevolking
- gebruik door scholieren (12-18-jarigen) in het secundair onderwijs
- gebruik in het uitgaansleven
- gebruik door gedetineerden
- gebruik door 'ervaren' illegaledruggebruikers
- gebruik in Europees perspectief
- ziekte en sterfte
- hulpvraag
- rijden onder invloed
- misdrijven
- gevechtsgedrag
- inbeslagnames
- prijs en zuiverheid
- beschikbaarheid
- verkoop, uitgaven

^a Andere of gedetailleerde cijfers zijn op vraag bij VAD te bekomen.

Daarnaast zijn er factsheets die specifieke thema's belichten:

- gokken
- combigebruik
- middelengebruik vrouwen
- middelengebruik ouderen
- middelengebruik jongeren
- gebruik psychoactieve medicatie door ouderen

Welke cijfers?

De factsheets bevatten in de eerste plaats cijfers voor Vlaanderen. Indien er geen Vlaamse data beschikbaar zijn geven ze cijfers voor België. Waar relevant wordt de vergelijking tussen Vlaanderen en België gemaakt. Bij gebrek aan Vlaamse of Belgische cijfers wordt gekeken naar internationale cijfers. Lokale of regionale gegevens worden niet vermeld behalve wanneer geen Vlaamse of nationale data voorhanden zijn.

Verder worden hoofdzakelijk trendgegevens besproken, dit wil zeggen data die voor verschillende jaren beschikbaar zijn waardoor vergelijkingen kunnen worden gemaakt. Eenmalig onderzoek wordt enkel besproken als er over het thema geen vergelijkend onderzoek voorhanden is. In dat geval wordt de voorkeur gegeven aan het meest recente onderzoek.

Interpretatie van cijfers

Bij het interpreteren van evoluties dient rekening gehouden te worden met de specifieke aard van de data waarop trends gebaseerd zijn. Zo kunnen stijgingen of dalingen binnen justitiële cijfers bijvoorbeeld een uiting zijn van registratieprioriteiten, beleidskeuzes enzovoort. Een stijging of daling in het aantal personen dat hulp zoekt, kan het gevolg zijn van een toe- of afname van het aantal probleemgebruikers in de maatschappij. Evenzeer kan het wijzen op een verandering in het hulpaanbod. In de toegankelijkheid van de hulpverlening of in het verwijzingsbeleid. Er kunnen zich ook wijzigingen voorgedaan hebben in de manier van registreren.

De trends die besproken worden voor specifieke groepen, bijvoorbeeld ervaren cocaïnegebruikers, gelden enkel voor deze groep gebruikers en niet voor alle cocaïnegebruikers. Bij het interpreteren van cijfers of trends in de

Het dossier bevat een uitgebreid luik over hulpverlening, gebaseerd op de meest recente evidence-based reviews, de criteria voor ambulante en residentiële detoxificatie, de DSM-IV-criteria voor misbruik en afhankelijkheid en productfiches voor methadon en buprenorfine. Naast hulpverlening wordt ook aandacht besteed aan harm reduction, in de mate dat de initiatieven niet aan bod komen in het basisdossier harm reduction.

Dossier 'Effectiviteit van zelfhulp'

Online zelftests om uit te zoeken of men risico loopt door zijn middelengebruik zijn de laatste jaren zeer populair. Meer en meer mensen vinden ook de weg naar online zelfhulpmodules voor hun problemen met middelengebruik.

Door de mogelijkheden die het world wide web tegenwoordig biedt, zouden we bijna vergeten dat zelfhulp van alle tijden is. Denken we maar aan de zelfhulpgroepen, waarvan bv. de Anonieme Alcoholisten; al sinds 1953 in België bestaan. De meeste zelfhulpboeken dateren eveneens van voor het internettijdperk. Zelfhulp kent dus verschillende vormen. Maar welke van deze verschillende zelfhulpinitiatieven zijn effectief?

VAD stelde een dossier samen waarin verschillende studies gebundeld werden die de effectiviteit van verschillende vormen van zelfhulp nagingen. Het dossier bekijkt geschreven zelfhulpmaterialen (ook wel bibliotherapie genoemd), zelfhulpgroepen en e-mental health van naderbij. Van alle interventies worden de voor- en nadelen beschreven, we gingen na of specifieke groepen bereikt worden en gaan uitgebreid in op de effecten.

1. Geschreven zelfhulpmaterialen bestaan al lang en ze zijn zeer

toegankelijk. Er wordt een groep mee bereikt die wellicht geen beroep doet op professionele hulp.

2. Over de effecten van zelfhulpgroepen is heel wat onderzoek beschikbaar maar het onderzoek focust vooral op de Anonieme Alcoholisten en dus op alcohol, op volwassenen en op de Verenigde Staten.
3. Binnen e-mental health maken we een onderscheid tussen:
 - online zelftests, online screening, online advies op maat;
 - online zelfhulp en zelfhulp via pc;
 - online behandeling, online begeleiding, e-therapie.

De eerste resultaten over de effecten van e-mental health zijn veelbelovend maar er is toch meer onderzoek nodig. De studies zijn allemaal zeer recent aangezien de toepassingen pas de laatste tien jaar opdoken. Meestal gaat het om interventies voor alcohol en tabak en niet voor illegale drugs.

Factsheets vervangen 'Cijfers in perspectief'

2010 was een overgangsjaar wat betreft het bundelen van epidemiologische gegevens over middelengebruik. De uitgave 'cijfers in perspectief' wordt vervangen door een reeks factsheets met bondige informatie per middel en per thema.

De factsheet opiaten is de eerste in de reeks. Ze presenteert de belangrijkste cijfergegevens van het voorbije decennium over de omvang van het opiaatgebruik in Vlaanderen en België. De thema's die in de factsheet aan bod komen, zijn het gebruik bij verschillende groepen, ziekte- en sterftcijfers, de hulpvraag, gegevens over politie en justitie en marktinformatie. Bij deze factsheet bracht VAD ook meteen 'Achtergrond bij de factsheets' en 'Factsheet literatuurlijst' uit.

Kwaliteits- bevordering

Kwaliteitsbevordering in preventie en hulpverlening was een belangrijke focus van VAD in 2010. Zowel voor preventiewerkers als voor hulpverleners ontwikkelden we heel wat ondersteuningsmateriaal. Een nieuw logo maakt deze initiatieven (her)kenbaar.

In preventie ging het vooral om ondersteuning bij planmatig en systematisch werken, een basisvoorwaarde om evidence-based te kunnen werken. In de hulpverlening werkten we verder op de thema's die ook in 2009 prioritair waren: evidence-based richtlijnen en uitkomstenmanagement.

I-Plan 2.0 nog meer op maat van preventiewerkers

Begin 2010 lanceerden we officieel I-Plan 1.0. Dit is een instrument dat preventiewerkers ondersteunt bij het planmatig ontwikkelen, implementeren en evalueren van preventie-activiteiten en projecten. Sindsdien is het instrument met bijhorende tips & tools en praktijkvoorbeelden terug te vinden op de website van VAD. Op een infosessie kregen lokale en regionale preventiewerkers bijkomende toelichting. In de loop van 2010 brachten we het implementatieproces van I-Plan in kaart en evalueerden we het instrument bij preventiewerkers. Op basis daarvan herwerkte VAD het instrument tot een eenvoudiger en meer gebruiksvriendelijke versie: I-Plan 2.0. We zorgden ook voor extra ondersteuningsmateriaal: op de website staan enkele nieuwe praktijkvoorbeelden en een rubriek 'Frequently Asked Questions'.

Evidence-based richtlijnen en meetinstrumenten voor de hulpverlening

In 2010 continueerde VAD de reeds bestaande initiatieven naar hulpverleners. We actualiseerden de overzichten van evidence-based richtlijnen en meetinstrumenten met bijhorende kwaliteitsbeoordeling. In de nieuwsbrief naar hulpverleners zette een nieuwe rubriek 'kwaliteitsbevordering' telkens recente richtlijnen, meetinstrumenten en publicaties in de kijker. We organiseerden opnieuw vormingen rond evidence-based werken en uitkomstenmanagement en lieten de richtlijn 'Management of cannabis use disorder and related issues. A clinician's guide' (Copeland et al., 2009) vertalen.

Daarnaast besteedden we veel aandacht aan ondersteuning op maat bij de implementatie van evidence-based richtlijnen en meetinstrumenten in de praktijk. In het kader van een handreiking die VAD ontwikkelt over dit thema voor de hele verslavingszorg, vond in 2010 het eerste deel van een pilootfase plaats. In deze pilootfase implementeren vijf voorzieningen een zelf geselecteerde richtlijn en meetinstrument(en) bottom-up. Ze brengen dit implementatieproces op een zeer systematische manier in kaart. In het afgelopen jaar organiseerden wij hiervoor o.a. vormingen over clinical leadership en clinical audits, veranderingsmanagement en implementatiestrategieën en Project Cycle Management.

Dit project werd gefinancierd in het kader van het Fonds ter bestrijding van de Verslavingen.

Vormingen voor preventie...

VAD's vormingsaanbod over alcohol en drugs in Vlaanderen wil de praktijk van het preventiewerk ondersteunen en bijdragen tot een optimale professionalisering van het werkveld. De kwaliteit van het vormingsaanbod wordt gegarandeerd door de inbreng van vele ervaren en deskundige medewerkers uit de alcohol- en drugsector en aanbelangende sectoren.

...op maat van preventiewerkers

Coachen van organisaties in het ontwikkelen van een alcohol- en drugbeleid. Deze vorming concentreert zich rond wat coachen inhoudt, analyseert de mogelijkheden om een visietekst op te stellen en gaat over tot actie via regels, structurele maatregelen en persoongerichte acties.

Met het seminarie I-plan 1.0 zetten we de preventiewerkers aan tot planmatig werken, overlopen we de verschillende fasen van een planmatige aanpak (bijvoorbeeld vooronderzoek, implementatie, evaluatie) en geven we praktijkvoorbeelden.

Dat vroeginterventie dit jaar aandacht kreeg, blijkt uit de vorming 'waar preventie en hulpverlening elkaar versterken' die doorging op 26 februari en uit de ervaringsuitwisselingsdag in het najaar.

'Hoe voordrachten geven over het drugthema' blijft een succesnummer. Twee maal per jaar lopen preventiewerkers warm voor deze vorming die handvaten biedt voor het zelf kunnen geven van een enthousiasmerende presentatie.

We organiseerden ook een ervaringsuitwisselingsdag voor de sectoren onderwijs, uitgaan en eerstelijnsgezondheidsdiensten met lokale preventiewerkers.

Voor de intermediairs uit de sector uitgaan zetten we een trainde-trainer over eerste hulp bij drugincidenten in het uitgaansleven (EHBDu) op poten.

Voor de CGG-preventiewerkers werd een vorming op maat uitgewerkt over marketing in de social profit. Enkele basisideeën gingen hand in hand met eerste praktijkoefeningen om folders en teksten op maat van de doelgroep te schrijven.

Voor de volledigheid verwijzen we naar de besprekingen van andere vormingen en seminars, verspreid in dit jaarverslag, namelijk:

- Advies en consult aan ouders met vragen over drugs en druggebruik;
- Gamers: een preventieve kijk en aanpak;
- (Z)onder invloed? Tweede VAD-studiedag over druggebruik in het gezin;
- VAD-studiedag over jongeren en kwetsbaarheid.

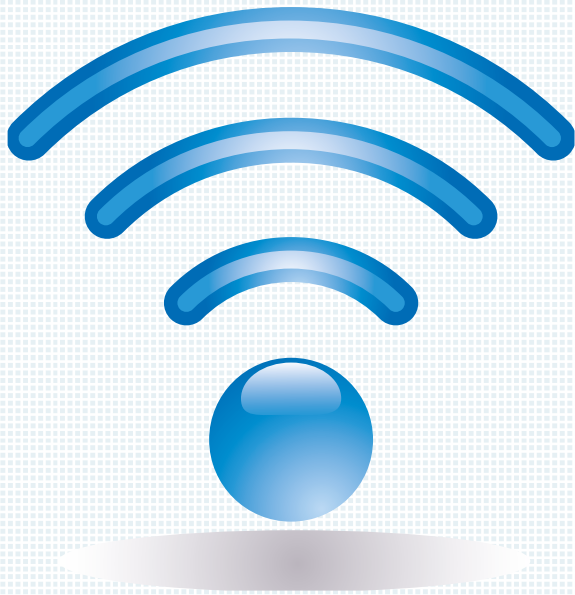
...op maat van maatschappelijke sectoren

Daarnaast gaven onze medewerkers vormingen op maat van enkele sectoren. Hier gaat het vooral over de sectoren arbeid, onderwijs, algemeen welzijnswerk, justitie, uitgaan en eerstelijnsgezondheidszorg.

In de sector arbeid concentreren vragen zich vooral rond cao 100. Naar de onderwijssector blijven we in het open aanbod de vormingen in het kader van de deelname aan de leerlingenbevraging verder op touw zetten. Dit jaar gingen concreet tien vormingen hierover door.

Voor de sector algemeen welzijnswerk gaven we bijvoorbeeld een vorming over de nieuwe publicatie 'Een alcohol- en drugbeleid op de sociale dienst van het OCMW' en zetten we de problematiek van kinderen van ouders met een alcoholprobleem in de kijker.

We organiseerden voor justitie-assistenten inleidingen op de problematiek; voor uitgaan trainingen voor de partypeers (zie infra) en voor huisartsen in opleiding een vorming op vraag over kortdurende interventie.

Europees Waarnemingscentrum voor Drugs en Drugverslaving (EWDD)

Het EWDD krijgt via de nationale focal points druggerelateerde informatie uit de verschillende EU-lidstaten doorgespeeld. Alle focal points samen vormen het Europese Reitox-netwerk. Het Belgische focal point is het Wetenschappelijk Instituut voor Volksgezondheid (WIV). Daarnaast zijn er vier subfocal points, die de gewesten of gemeenschappen vertegenwoordigen.

VAD is het Vlaamse subfocal point. Het WIV vormt samen met de subfocal points het Belgian Information Reitox Network (BIRN). Als Vlaams subfocal point verzamelde VAD informatie voor het 'Belgisch Nationaal Rapport over Drugs 2010'. Dit rapport schetst de politieke, juridische en financiële klijlijnen waarbinnen het druggebeuren in België plaatsvindt. Evoluties in de drugmarkt, druggerelateerde gezondheidsaspecten en de prevalentie van druggebruik worden belicht, net zoals de verschillende preventie- en hulpverleningsinitiatieven.

Early Warning System (EWS)

Het Early Warning System (EWS) is een Europees informatiesysteem dat instaat voor de uitwisseling van informatie over nieuwe en gevaarlijke psychoactieve stoffen. VAD communiceert de EWS-boodschappen van en naar een netwerk van professionele intermediairs in Vlaanderen.

Tien jaar al stuurt het EWS waarschuwingsberichten uit als er nieuwe of gevaarlijke drugs op de markt zijn. In de begindagen gebeurde dat per post, later werd er overgeschakeld op email. In 2010 lanceerde VAD de website ews.druglijn.be. Deze website bevat drie rubrieken. EWS-info bevat alle basisinfo over EWS zoals de werking, de doelstellingen en de doelgroepen. Bij achtergrondinfo staat pro-

ductinformatie, productfoto's, onderzoeksrapporten en literatuur. Bij EWS-berichten verschijnt een overzicht van alle EWS-berichten (van 2000 tot nu) en kunnen bezoekers zelf informatie melden. Op elk nieuw EWS-bericht is er een mogelijkheid om online te reageren. We stuurden in 2010 zeven berichten naar het EWS-netwerk.

Een Europese aanpak voor een veilig en gezond uitgaansleven: de Healthy Nightlife Toolbox

Tijdens de Club Health conferentie in Zürich van 7 tot 9 juni werd de [Healthy Nightlife Toolbox](#) (HNT) gelanceerd. De nadruk van dit project ligt op het verminderen van schade door alcohol- en druggebruik onder jongeren in het uitgaansleven. Het doel is de kennis over effectieve interventies in het uitgaansleven te verhogen om zo een veiliger en gezonder uitgaansleven voor jongeren te creëren.

De HNT is een internationale database die informatie over kwaliteitsvolle interventies, literatuur en wetenschappelijk onderzoek over alcohol en drugs in het uitgaansleven bevat. Bovendien wil de HNT de uitwisseling van kennis over alcohol- en drugpreventie in het nachtleven bevorderen via een e-platform.

De HNT is ontwikkeld voor lokale, regionale en nationale preventiewerkers en beleidsmakers in de Europese Unie.

De **HNT** bevat:

- Een handboek met modellen van good practices en gestructureerde methodes om doeltreffende acties en een beleid te identificeren en te implementeren.
- Samenvattingen van literatuurstudies.
- Evidence-based interventies en beleid over universele, selectieve en geïndiceerde preventie en schadebeperkende interventies.
- Contactgegevens van deskundigen op het gebied van alcohol, drugs en preventie in het uitgaansleven.

Dit project werd gefinancierd door DG Sanco.

HEROES, HEalth & ROad Safety

In september 2008 ging het Europese project HEROES (HEalth & ROad Safety) van start met steun van de Europese Commissie en de EAHC (Executive Agency for Health and Consumers). Het HEROES-project verenigt dertien organisaties uit elf lidstaten van de Europese Unie die werkzaam zijn in verschillende gezondheidsdomeinen (aids, alcohol, drugs of verkeersveiligheid).

In de PartyPeers-campagne, de Belgische uitwerking van Heroes, werkt **Partywise** samen met Responsible Young Drivers. We combineerden dus de thema's 'alcohol en drugs in het uitgaansleven' met 'verkeersveiligheid'. Voor de concrete uitwerking ging Partywise een samenwerking aan met Vitalsounds en Breakline, twee ervaren peersupportprojecten in het Vlaamse uitgaansleven.

Wie zijn de Partypeers?

Begin 2010 zetten we een vrijwilligerswerving op, wie geïnteresseerd was, kreeg een opleiding over alcohol, drugs, vermoeidheid en rijden. We kregen een vijftigtal reacties op onze wervingsactie. Daarvan volgden uiteindelijk 25 jongeren onze vorming.

In het najaar van 2010 streek de Partypeerscampagne neer op vier events over heel Vlaanderen: Ostend beach, op 26 juni in Oostende; Beats of love, op 2 oktober in de Vooruit in Gent; Rock Ternat op 8 oktober in Ternat en Soulblazers op 5 november in Petrol in Antwerpen. De vrijwilligers of 'PartyPeers' gebruikten peer support als methodiek. Naast de informatie die uitgaanders aan de stand van Partypeers vonden, werden chauffeurs gemotiveerd om nuchter te blijven tijdens de party en op de terugweg een pitstop te maken. Wie meedeed, kreeg een goodybag en maakte kans om onder andere een reis te winnen. Zo zorgde PartyPeers ervoor dat de uitgaanders iets wijzer worden over rijden onder invloed van alcohol, drugs en vermoeidheid en dat ze op een veilige manier terug thuis raken na de party.

In het kader van deze campagne voegden we een luik toe aan partywise.be. Daar konden uitgaanders hun code voor de wedstrijd invoeren. Op die site stond ook nog eens alle info die ze op het event bij de peers of op de stand konden vinden.

Over de vier events heen blaasden 203 chauffeurs negatief van de 249 die een blaastest kwamen afleggen. Wie negatief blaasde, kreeg als beloning een goodybag mee.

Dit project werd gefinancierd door de Europese Commissie en de EAHC (Executive Agency for Health and Consumers).

Bibliotheek

De VAD-bibliotheek blijft een vaste waarde voor wie informatie zoekt over alcohol of andere drugs. Dit betekent niet dat iedereen de bib echt bezoekt: steeds vaker bekijkt men de artikels elektronisch. Het dalend aantal uitleningen van gedrukte publicaties getuigt hiervan. Vooral studenten lenen minder boeken uit.

Ook het feit dat de 1.014 geleverde artikels bijna uitsluitend elektronische artikels omvatten die extern werden geraadpleegd door VAD-leden tonen de trend aan. Het verminderd aantal records in de databank is het gevolg van het verwijderen van een aantal overvolle werken.

	2009	2010
Geleverde artikels	706	1.014
Bezoekers	316	271
Uitleningen	825	623
Aantal records in databank (boeken en andere materialen)	16.014	15.110

Brussel centraal

Op het vlak van beleid werd eind 2009 een wetwijziging doorgevoerd waardoor winkeliers niet langer alcohol kunnen verkopen aan jongeren onder de 16/18 jaar. Deze wetwijziging schept duidelijkheid omdat vanaf nu geen bier of wijn kan worden verkocht, geserveerd of aangeboden (in winkels, automaten en horeca) aan jongeren onder de 16 jaar en geen sterkedrank aan jongeren onder de 18 jaar. Winkeliers en caféhouders mogen aan jongeren een bewijs van leeftijd vragen.

Wetgeving is een belangrijke ondersteuningsmaatregel voor preventie in de mate dat de wetgeving goed gekend is bij de betrokken doelgroepen en dat de toepassing wordt gecontroleerd en desgevallend gesanctioneerd. Voor de ruimere bekendmaking van de wetgeving leverde VAD een bescheiden bijdrage in de vorm van een pilootproject in de ECAT-steden (zie p.29). Het FOD-Volksgezondheid stuurt gezondheidsinspecteurs op pad om de toepassing van deze wetgeving te controleren en op te volgen. In 2010 vond een eerste kennismaking plaats met de Vlaamse inspecteurs. We proberen tevens de brug te maken tussen de gezondheidsinspecteurs en de regionale en lokale preventiewerkers, zodat ze op het terrein nauw kunnen samenwerken.

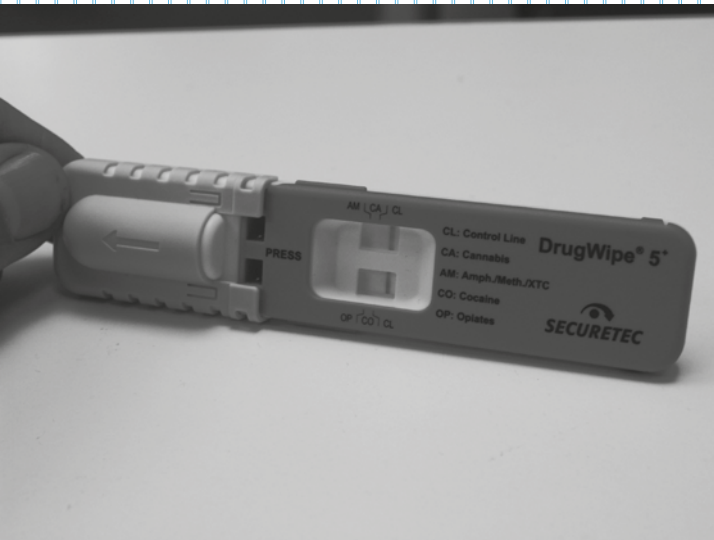
De kansspelwet

De Wet op de kansspelen, de kansspelinrichting en de bescherming van de spelers van 7 mei 1999 werd in 2010 grondig gewijzigd. De nieuwe wet treedt in werking op 1/1/11 van zodra de uitvoeringsbesluiten zijn in het Belgisch Staatsblad.

Het Belgisch Kansspelbeleid is gericht op de bescherming van de speler, financiële transparantie en controle op de geldstromen, de controle op het spel en de identificatie van en controle op de organisatoren van kansspelen.

De bedoeling van de nieuwe wet is dat onder andere de weddenschappen, kansspelen op internet, belpelletjes voortaan beter gereguleerd zijn, met vergunningen toegelaten zijn en onder controle en toezicht staan van de Kansspelcommissie.

Nieuw in de wet is ook dat elke 'belanghebbende' bij de Kansspelcommissie een verzoek tot toegangsverbod kan indienen voor een

persoon met gokproblemen. Dit verzoek omvat de motieven voor uitsluiting. De Kansspelcommissie neemt een beslissing om al dan niet daarop in te gaan na de betrokken speler uitgenodigd te hebben zijn verweermiddelen naar voor te brengen.

Speekseltest in het verkeer

De speekseltest die drugs in het verkeer moet opsporen werd in 2010 ingevoerd. De wet schrijft een nultolerantie voor en voorziet in een procedure van uiterlijke tekenen van gebruik, die bij positieve evaluatie gevolgd wordt door een speekseltest. Bij een positieve test volgt een onmiddellijk rijverbod van 12 uur en een speekselanalyse of bloedanalyse. Er werd een uitgebreide discussie gevoerd in de media over de accuraatheid van de test en het feit dat de opvolgingsprocedure na een positieve test nog onvoldoende was uitgewerkt. Op VAD kregen we heel wat vragen van gebruikers en omgeving (vooral via de Druglijn) en van hulpverleners en preventiewerkers en we plaatsten een factsheet en achtergrondinformatie over de wet en de speekseltest op onze websites.

Vlaams Actieplan TAD

Adviesverstreking aan het beleid vond het voorbije jaar vooral plaats in de Vlaamse Werkgroep tabak, alcohol en drugs (TAD). Daar werd uitgebreid gediscussieerd over de rol en de taakverdeling tussen de verschillende actoren in het Vlaams preventiebeleid voor tabak, alcohol en drugs in het kader van het Vlaams Actieplan TAD. Bedoeling was een transparant voorstel te formuleren, waarin de aanwezige krachten worden gebundeld, gebruik makend van ieders expertise en met minimale overlap. De werkgroep is er niet volledig

in geslaagd om een unaniem voorstel aan de minister af te leveren, maar eind 2010 werd dan toch een gemotiveerd advies overgemaakt met de vraag aan de minister om een aantal finale knopen door te hakken.

Minister Vandeurzen organiseerde in oktober 2010 een Vlaamse inputvergadering voor de LOGO waarin de actiefocussen voor de LOGO voor 2011 met betrekking tot alle gezondheidsdoelstellingen werden voorgesteld. Binnen de cluster tabak, alcohol en drugs krijgen de LOGO een aantal bijkomende taken, die in het advies van de Vlaamse Werkgroep TAD verder zullen worden geconcretiseerd.

Verspreiding en downloads

Op onze sites bieden we 661 documenten aan die gratis kunnen worden gedownload. Dat gebeurde in 2010 30.326 keer.

We verspreidden daarnaast 354.663 gedrukte publicaties waarvan er 294.094 gratis waren en 60.502 betalend.

Gesurft

Aantal paginabezoeken aan de VAD-websites 1.781.393, meest bezochte site was www.druglijn.be.

Beantwoord en de wereld in gestuurd

Intermediairs, overheidsmedewerkers en medewerkers uit de alcohol- en drugsector doen elke dag beroep op VAD. Ze vragen naar advies of consult via mail, telefoon, post of fax. In 2010 beantwoordden we 59 adviesvragen van overheid en wetenschappers. We kregen 124 ad-hocvragen van journalisten en stuurden zelf 9 persberichten. Dit jaar reageerden we 6 keer op een gebeurtenis in de media via onze website.

Vergaderd

We waren aanwezig op 66 bijeenkomsten van stuurgroepen, expertengroepen en beleidsvoorbereidende groepen en op 73 overleggroepen georganiseerd door derden uit de maatschappelijke sectoren en de alcohol- en drugsector. Zelf organiseerden we 125 werkgroepbijeenkomsten.

Gesproken

We brachten presentaties op 24 studiedagen en congressen.

Gevormd

We gaven vorming aan zo'n 1.600 deelnemers van het vormingsaanbod en we telden bijna 500 deelnemers aan studiedagen en infosessies.

Updates van publicaties voor het brede publiek

Meest gestelde vragen. Speed | folder

Meest gestelde vragen. Drugs en de wet | folder

Meest gestelde vragen. Drugs en urinetesting | folder
Boodschap in een fles voor werknemers | brochure

Maat in de shit | plooi folder

Maat in de shit | brochure

Recht op antwoord. Informatie voor ouders | brochure

Feest! | set van 3 affiches

Alcohol en andere drugs. De feiten en de fabels | brochure

Drugs etc. Alcohol. De vragen, de antwoorden | folder

Drugs etc. Ketamine. De vragen, de antwoorden | folder

Drugs etc. Gokken. De vragen, de antwoorden | folder

Drugs etc. Xtc. De vragen, de antwoorden | folder

Drugs etc. GHB. De vragen, de antwoorden | folder

Drugs etc. Cannabis. De vragen, de antwoorden | folder

De factsheets (zie deel 4 omkadering) vervangen ook de cijfergegevens uit de brochure met achtergrondinformatie van Drugs etc. Deze werd uit productie gehaald.

Colofon

Redactie

Liesbeth Van Cauwenberghe, VAD-stafmedewerker

Contactgegevens

Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen vzw
Vanderlindenstraat 15, 1030 Brussel
T 02 423 03 33 | F 02 423 03 34 | www.vad.be

Verantwoordelijke uitgever

Frieda Matthys
Vanderlindenstraat 15, 1030 Brussel

©2011

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen en/of vervoelvoudigd worden, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande toestemming van VAD.

Links

www.vad.be
www.druglijn.be
www.qado.be
www.maakjezelfnietswijs
www.bekijkheteensnuchter.be
www.acoolworld.be
www.gratisdrank.be
www.boodschapineenfles.be
www.alsjeoudersdrinken.be
www.partywise.be
www.drugsinbeweging.be
www.hoeveelsteveel.be

VERENIGING VOOR
ALCOHOL- EN ANDERE
DRUGPROBLEMEN vzw

